

CULTURELE EN POLITIEKE BEELDVORMING BIJ DE VLAAMSE EN WAALSE LEIDINGGEVENDE KLASSE

EEN VERGELIJKEND ONDERZOEK

Denise Van Dam

1. INLEIDING

De culturele identiteit van een groep, een gemeenschap of een 'volk' is geen natuurlijk verschijnsel dat eens en voor altijd vast staat of dat als het ware met de genen wordt overgeleverd van generatie tot generatie. Culturele identiteit is zoals elke vorm van sociale identiteit een proces dat vorm krijgt doorheen sociale interactie. De zin ervan wordt mede bepaald door de sociale strijd in het verleden en door toekomstgerichte strategieën. Dergelijke bewering staat voor sociologen natuurlijk gelijk met het intrappen van een open deur. Het lijkt me toch belangrijk dit dynamische aspect van de identiteit te benadrukken omdat men - ook in wetenschappelijke middens - het al te vaak heeft over het wezen van het Vlaamse volk en het wezen van het Waalse volk. Daarbij wordt dan abstractie gemaakt van het functionele belang en de strategische componenten van culturele identiteiten, om enkel nog belang te hechten aan het statische, louter beschrijvende aspect ervan. Wanneer tijdens debatten, lezingen en colloquia over culturele identiteit de Vlaamse sprekers telkens opnieuw de Vlaamse geschiedenis van onderdrukking en ontvoogdingsstrijd naar boven halen terwijl de Waalse sprekers de waarden van de Franse revolutie en het verzet van de Waalse beweging tijdens W.O.-II accentueren, dan geeft dat niet gewoon een 'stand van zaken' weer maar is dat betekenisvol op gebied van sociale (inter-)actie.

In 1992 heb ik een kwalitatief en vergelijkend onderzoek (1) uitgevoerd bij een zeventigtal Vlaamse en evenveel Waalse leden van de leidinggevende klasse. Voor de uiteindelijke verwerking van de gegevens heb ik me beperkt tot 47 Vlamingen en 47 Walen (2). In beide groepen ging het om personen die een belangrijke functie bekleden op economisch, financieel, cultureel, academisch, sociaal of politiek gebied. Voor elke sector heb ik homologen uit de twee regio's geselecteerd, bijvoorbeeld voorzitter van het VEV en voorzitter van het UWE. Waar dat niet lukte heb ik geprobeerd om een zo sterk mogelijk gelijkaardige figuur te vinden, bijvoorbeeld na

weigering van de Waalse minister-president heb ik een andere Waalse politieke topfiguur, lid van dezelfde partij en burgemeester van een grote stad, die trouwens achteraf een ministerpost zou bekleden, genomen. Ik heb er ook voor gezorgd dat de verschillende provincies in mijn groep vertegenwoordigd waren. De meesten waren tussen 40 en 55 jaar oud. De verschillende traditionele politieke strekkingen waren terug te vinden bij de Vlaamse en Waalse geïnterviewden in de verschillende sectoren. De katholieke en liberale strekking waren wel oververtegenwoordigd bij de geïnterviewden uit de economische sector. Op enkele uitzonderingen na hebben alle gekontakteerde personen mij onmiddellijk hun medewerking aangeboden en boden mij ruimschoots 1 à 2 uur aan voor het interview. Dit was van niet-directieve aard en werd gevolgd door een vragenlijst. Ik heb hen ondervraagd over de eigen regio (het identiteitsgevoel, cultuur, taal, mentaliteit, economie, grenzen, federalisme), over de andere regio (Vlaanderen voor de Walen en Wallonië voor de Vlamingen) en over het politiek regulerende systeem waarbij ik vooral aandacht heb geschonken aan de overheidsinstanties en de vakbonden.

Het lag in mijn bedoeling om de diverse logica's te vatten die in beide regio's aanwezig zijn. Hun kwantitatief belang (de frequentie) was daarbij bijkomstig. Het belang van het vergelijkend karakter van het onderzoek vloeit voort uit mijn basis-hypothese. Ik ben vertrokken van de vaststelling dat Vlaanderen en Wallonië twee 'bijzondere' maatschappijen zijn, met een verschillend socio-economisch en cultureel verleden en met sociale bewegingen van verschillende aard. Daarom verwachtte ik dat de beeldvorming over de Regio ook verschillend is. Deze Weberiaanse vertrekbasis werd aangevuld door een ideaaltypische behandeling van de gegevens. Mijn bedoeling was in beide groepen een aantal ideaal-types te onderscheiden. Ik heb mij geïnspireerd aan de studies van Louis Dumont die de comparatieve methode als een van de belangrijkste elementen van het onderzoek in de antropologie beschouwt. Volgens Dumont kan men de eigenheid van een maatschappij pas begrijpen wanneer men deze vergelijkt met andere maatschappijen. Het hiërarchiseren van de elementen binnen elke cultuur heeft een centrale plaats in dit vergelijkingsproces. Volgens Dumont zijn de meeste elementen van een bepaalde cultuur ook aanwezig in andere culturen maar ze hebben er een andere belangrijkheidsgraad, of met andere woorden hun plaats in de totale configuratie is verschillend. Hij geeft het volgende voorbeeld: 'Prenons l'exemple le plus simple. Supposons que notre société et la société observée présentent toutes deux dans leur système d'idées les mêmes éléments A et B. Il suffit que l'une subordonne A à B et l'autre B à A pour que s'ensuivent des différences considérables dans toutes les conceptions. En d'autres termes, la hiérarchie interne à la culture est essentielle à la comparaison' (1983: 17).

In dit artikel ga ik eerst in op de specifieke historische context van Vlaanderen en Wallonië. Daarna belicht ik de theoretische onderbouw van mijn onderzoek. Hierop volgt dan een hoofdstuk waarin de resultaten van het empirisch werk weergegeven worden. Ik beperk mij in dit artikel tot de weergave van de grote lijnen van de beeldvorming over de eigen regio en over de andere regio. De politieke beeldvorming komt hier niet aan bod.

2. CONTEXTUALISERING

Reeds van bij haar ontstaan was België op sociaal-economisch en cultureel gebied een verdeeld land. Vlaanderen was een arm landbouwland en Wallonië kende een economische expansie. Het was toen, samen met Engeland, de eerste industriële mogendheid van Europa. Op taalkundig-cultureel gebied werd het Frans als enige officiële taal gedecreteerd. Het Nederlands werd pas juist voor de eeuwwisseling erkend als officiële taal en het heeft tot het interbellum geduurd voordat de regionale eentaligheid gestemd werd. Vanuit deze specifieke context groeiden twee verschillende sociale bewegingen in Wallonië en in Vlaanderen: de socialistische vakbond en de Vlaamse beweging. Aan het einde van vorige eeuw was Wallonië samen met Moskou het toneel van hevige sociale opstanden, algemene stakingen en volksoproer. Het Waalse syndicalisme was van het harde type dat de klassenstrijd voorstond. In Vlaanderen bleven de onrusthaarden vooral beperkt tot een aantal grote steden zoals Gent en Antwerpen. Het Vlaamse syndicalisme was hoofdzakelijk van het christelijke type dat de klassenverzoening voorstond. De interpenetratie van deze vakbond en de Vlaamse beweging, die opkwam voor de rechten van alle Vlamingen heeft dit klassenoverstijgende aspect nog versterkt.

Enigszins karikaturaal zou men kunnen zeggen dat de belangrijkste collectieve actor in Wallonië de arbeidersklasse was en in Vlaanderen de vertegenwoordigers - vooral afkomstig uit de middenklasse - van het 'Vlaamse volk'. Klassenbewustzijn in het industrieel rijk ontwikkelde Wallonië en cultuurstrijd in het economisch onderontwikkelde Vlaanderen.

Het lijkt me belangrijk even stil te staan bij de rol die de plaatselijke elite heeft gespeeld bij het tot stand komen van beide types collectieve identiteiten. De literatuur over het nationalisme wijst op het belang van de regionale elites bij het tot stand komen van een cultureel identiteitsgevoel. Al voor het ontstaan van België werd de financiële en industriële Waalse elite geconfronteerd met het offensief van enkele machtige kapitalistische groepen, zoals de Société Générale de Belgique, die een politiek voerden van kapitaalsconcentratie. In Vlaanderen is dit offensief enkele decennia later gekomen. Vlaanderen en Wallonië reageerden totaal verschillend op deze 'machtsgreep'. De meeste Waalse financiële en economische groepen lieten zich ofwel meeslepen in deze centralistische en unitaristische spiraal door zich in Brussel te vestigen, ofwel trokken ze zich terug in hun provincie. Met als gevolg dat er zich helemaal geen Waalse elite heeft gevormd. Wallonië werd - en wordt - beheerd door een Brusselse franstalige en een provincialistische elite. In Vlaanderen probeerden de kleine banken het hoofd te bieden aan de Franstalige mastodontbanken door hun kapitaal te groeperen. Dit leidde ondermeer tot de oprichting van de Kredietbank, die afkerig stond van gelijk welke vorm van kapitaalsparticipatie in bedrijven. Zij beperkte haar activiteiten tot het verlenen van krediet aan de KMO's. In dezelfde tussenorlogse periode werd het Vlaams Economisch Verbond opgericht, die zoals de Kredietbank een populistische legitimatie van haar activiteiten manifesteerde. Zo had de oprichter ervan, Lieven Gevaert, het over 'de rol van het VEV in de morele en materiële emancipatie van ons volk', of nog over 'de rol van de Vlaamse taal in de bedrijfs wereld'. Deze populistische ideologie waarbij de uiteindelijke legitimatie van elke onderneming - op economisch, financieel, onderwijskundig, cultureel, politiek

vlak - gelegd wordt bij de verdediging van het Vlaamse volk en de Vlaamse taal staat in schril contrast met de klassen-ideologie in het zuiden van het land.

Dit verschil is ook terug te vinden op het gebied van de federalisme-revendicaties, zowel wat de actoren als wat de legitimatie ervan betreft. De legitimatie van de Vlaamse eisen was hoofdzakelijk van culturele aard en werd gedragen door een breed spectrum van de - hoofdzakelijk katholieke - Vlaamse maatschappij. De Waalse eis tot federalisme werd hoofdzakelijk ingegeven door sociaal-economische motieven - alhoewel we de angst voor een opgelegde tweetaligheid, door de successen van de Vlaamse beweging, niet over het hoofd mogen zien - en vertolkt door socialistische en liberale politici van Wallonië bij het begin van de eeuw. Vanaf 1960 was de socialistische arbeidersbeweging hierin de belangrijkste actor. De federalisme-revendicaties hebben een bijzonder karakter in België omwille van de tweeledige samenstelling (3) van het land. Vlaanderen en Wallonië zijn objectieve bondgenoten waar het de strijd tegen de Belgische staat betreft maar zijn mekaars tegenstrevers in vele dossiers. Vadermoord en broedertwist gaan hier hand in hand. De taalproblematiek heeft van bij het ontstaan van de Vlaamse beweging de verhoudingen tussen Vlaanderen en Wallonië overgedetermineerd. De taal is het kristallisatiepunt geworden in de meeste Belgische broedertwisten. Daar zijn twee verklarende factoren voor te vinden. De ene heeft betrekking op de *genese* van de communautaire problematiek en de andere op de *taalhomogeniteit* van het Vlaamse en het Waalse Gewest. Wat de genese betreft, hebben de Vlamingen het initiatief genomen om 'een bepaald probleem' te *definiëren*. Als sociale wetenschappers kennen we allen het belang van het definiëeringsproces dat erin bestaat 'iets' uit het maatschappelijk veld te selekteren en te problematiseren. Dat bepaald iets was de taal. De communautaire problematiek werd geboren als een taalproblematiek. De taalhomogeniteit van de Gewesten, die gestemd werd tijdens het interbellum, betekent zeer concreet dat taal en territorium samenvallen. Dat heeft met zich meegebracht dat aan elk probleem tussen Vlaanderen en Wallonië, of het nu ging om sociale, economische, politieke of culturele zaken, een taalaspect verbonden zat, althans voor de Vlamingen. Voor de Walen was dat niet zo. Ik ga dadelijk verder in op deze asymmetrische beschouwing van de communautaire problematiek.

De vertaling van Waals-Vlaamse conflicten in taalkonflikten brengt verwarring teweeg bij het aanduiden van de 'tegenstrever'. Voor de Vlamingen werd de tegenstrever geïdentificeerd als 'zij die Frans spreken', d.w.z. zowel Walen, Franstalige Brusselaars en Fransquillons. Als reactie hierop lanceerden de Walen een tegenoffensief, binnen het kader dat hen werd opgelegd door de Vlamingen. 'Zij die Frans spreken', Walen, Franstalige Brusselaars en Fransquillons, werden de te verdedigen categorie personen. Een taalsolidariteit over de sociale klassentegenstellingen heen kwam op die manier tot stand. In het begin leken de Waalse en de Vlaamse beweging dus nogal sterk op mekaar. Daarbij mogen we echter niet uit het oog verliezen dat de Waalse beweging als reactie op de Vlaamse beweging is ontstaan. Dit reactieve karakter zal de Waalse beweging gedurende haar verdere bestaan tekenen. Geleidelijk aan werd de communautaire problematiek geïdentificeerd, conflicten werden geleidelijk in economische en politieke termen geformuleerd. De articulatie hiervan met de oorspronkelijke inzet, de taal, was nochtans verschillend in Vlaanderen en in Wallonië. In Vlaanderen bleef de taalkwestie de rode draad en de ultieme legitimatie in elk communautair dossier. We mogen hierbij niet uit het oog verliezen

dat volgens de Vlaamse mythologie 'het Vlaamse volk' geboren is uit de taalstrijd. In Wallonië was de taalstrijd gewoon een reactie op een probleem dat elders gecreëerd werd. De taalsolidariteit tussen alle Franssprekenden in België, die hoog in het vaandel stond van de eerste Waalse congressen - einde van vorige eeuw -, werd tijdens de daaropvolgende congressen in vraag getrokken, ten voordele van een intra-Waalse sociale en economische solidariteit. Zo werd aan de Franstalige Brusselaars en aan de Fransquillons verweten dat zij bevoordeligd werden op gebied van overheids-betrekkingen, ten nadele van de Walen. Bovendien zouden ze zich het lot van de Waalse arbeiders en van de Waalse economie helemaal niet ter harte nemen.

Wat de uitdrukkelijk geformuleerde eis voor federalisme betreft, werd tijdens het eerste Congrès National Wallon, in 1905, de installering van drie gewesten - de Vlaamse, Waalse en Brabantse provincies) gevraagd. In 1912 schreef de Waalse staatsman Jules Destrée zijn bekende *Brief aan de koning* waarin hij pleitte voor een federalistisch België bestaande uit twee volkeren, het Waalse en het Vlaamse. Aan Vlaamse kant, had men te maken met twee stromingen binnen de Vlaamse beweging, de Minimalisten en de Maximalisten. De eersten wensten de eenheid van België te behouden. België zou zich immers langzamerhand vervlaamsen omwille van de Vlaamse numerieke meerderheid. De aanhangers van deze stroming stonden dus een interne kolonisatie van het land voor. De Maximalisten eisten de regionalisering van België waardoor zowel Vlaanderen als Wallonië autonome gewesten zouden worden. Deze stroming hanteert de logica van het zelfbeschikkingsrecht der volkeren.

De federalistische gedachte is dus geen recent verschijnsel in België. Ze heeft in Vlaanderen en in Wallonië een eigen geschiedenis en een eigen betekenis. De Vlamingen legden vooral de nadruk op de culturele autonomie, de Walen op de economische autonomie. Bovendien eisen de Walen een federalisme met drie, Wallonië, Vlaanderen en Brussel waarbij de macht bij de gewesten komt te liggen, terwijl de Vlamingen voorstander zijn van een federalisme met twee, Vlaanderen en Franstalig België, met nadruk op de gemeenschappen.

Ik heb hierboven reeds aangehaald dat het accentueren van de taalproblematiek andere conflicten naar de achtergrond schoof, met de gekende consequenties wat de beeldvorming over het communautaire proces betreft. België is nochtans een aantal zware politieke en economische dossiers rijk waarbij Vlamingen en Walen naar voren komen als twee totaal gescheiden entiteiten die ieder een apart cultureel model aanhangen. Denken we bijvoorbeeld aan de collaboratie en het verzet tijdens W.O.-II, de koningskwestie, de staking tegen de eenheidswet en het Voerens probleem.

Over de collaboratie en het verzet tijdens de tweede wereldoorlog leven nog altijd hardnekkige stereotiepen die al lang weerlegd zijn door wetenschappelijk onderzoek - ik denk hierbij o.m. aan het werk van Luc Huyse en medewerkers. Zo wordt in Wallonië algemeen gedacht dat Vlaanderen het land van de collaborateurs was en Wallonië het land van de verzetslui. Onderzoek heeft aangetoond dat de collaboratie even groot was in Wallonië en in Vlaanderen, zij het dan van een ander type. Het grote verschil tussen beide landsdelen ligt in de houding van de regionalistische bewegingen. De Waalse beweging koos resoluut voor het verzet en de Vlaamse beweging voor de collaboratie. De misverstanden berusten op een foutieve identificatie van Vlaanderen en de Vlaamse Beweging enerzijds, en Wallonië en de Waalse

beweging anderzijds. Dat dit oorlogsverleden tot vandaag de dag nog doorwerkt blijkt onder andere uit het amnestie-debat, waar een meerderheid van Vlamingen en Walen - althans diegenen die aan het debat deelnemen - een radicaal tegengestelde positie innemen. Het overdoen van het proces Irma Laplasse is voor de Walen het zoveelste bewijs dat Vlaanderen nog altijd gevangen zit in haar collaboratieverleden. Vlaamse progressieven zoals Johan Anthierens en Mark Reynebeau mogen dan nog zo hun stem verheffen in naam van de niet-nationalistische Vlamingen, het mag allemaal niet baten. Daarbij komt dat het huidige identiteitsvormend proces in Wallonië in belangrijke mate gedragen wordt door het symbool van het verzet. De democratische en anti-fascistische geschiedenis van de Waalse beweging zou garant staan voor een niet-nationalistisch regionalisme in Wallonië, is een veel gehoorde stelling in Wallonië.

Ook wat de koningskwesie betreft stonden Vlamingen en Walen lijnrecht tegenover mekaar. In 1950 was Luik het centrum van de anti-Leopoldistische opstand. Bij de volksraadpleging in maart had in Vlaanderen 72% van de stemgerechtigden voor de terugkeer van Leopold III gestemd, maar in Wallonië stemden 58% tegen. De beslissing van Leopold III om, ten gevolge van de 'positieve uitslag' van de volksraadpleging, opnieuw zijn functie op te nemen, veroorzaakte een golf van protest in Wallonië. Tussen maart en 1 augustus was Wallonië het theater van manifestaties, stakingen en sabotages. Een insurrectioneel klimaat. Onder impuls van André Renard sloten zich zowat 85.000 arbeiders aan bij de Waalse beweging. Na de stemming in het parlement ten gunste van koning Leopold brak op 26 juli de algemene staking uit. Vijf dagen later schoot de Belgische rijkswacht vier betogende arbeiders dood te Grâce-Berleur. Wallonië dreigde met een mars op Brussel op 1 augustus. In de nacht van 31 juli op 1 augustus, enkele minuten voor het eerste ochtendnieuws deed Leopold III afstand van de troon. Waalse triomf: het Belgisch politieke establishment heeft de krachtmeting met het Waalse volk niet aangedurfd. Tijdens de plechtigheid van de eedaflegging van Boudewijn verwekt het communistisch parlementslid Julien Lahaut algemene consternatie wanneer hij roept: *Vive la République !* Een week later wordt hij te Seraing vermoord.

Tijdens de winter van 1960-61 werd het Belgisch establishment andermaal vanuit Wallonië dooreengeschild door de algemene staking tegen de Eenheidswet. Dit keer kon men spreken van een hechte integratie van de Waalse beweging en de arbeidersbeweging. De staking heeft gedurende vier volle weken de mijn- en staalbedrijven in Wallonië lamgelegd en is met zware rellen gepaard gegaan. Strikt genomen is ze mislukt, maar we mogen zeggen dat Wallonië er veranderd uit te voorschijn is gekomen. Ze betekende de doorbraak van het maatschappijproject dat men het renardisme, naar de bezieler van de staking André Renard, heeft genoemd en dat werd samengevat in de leuze: federalisme en antikapitalistische structuurhervormingen. 'Om Wallonië te redden moet men kunnen beschikken over een eigen politieke structuur die de economische structuurhervormingen die noodzakelijk zijn voor een industriële heropleving kan doordrukken'. Geen politieke democratie zonder economische democratie. Dit maatschappijproject is ook nu nog van belang in de Waalse beweging.

Deze voorbeelden mogen duidelijk maken dat in Wallonië links en regionalisme hand in hand gaan, in tegenstelling tot in Vlaanderen.

Wat de Voerense zaak betreft, daar wordt geschermd met twee verschillende natieopvattingen, die ieder hun eigen legitimiteit hebben. Zeer summier geschetst gaat het hier om de tegenstelling tussen een afgeleide van het Herderiaanse - romantisch - natieconcept en een afgeleide van het electieve natieconcept à la Renan. 'Droit du sol' versus 'droit des gens'. Het Elzas-Lotharingen konflikt van 1870 en de huidige Voerense kwestie zijn hier illustraties van. De annexatie van Elzas-Lotharingen door Duitsland bracht een gepassioneerde polemiek teweeg tussen Franse en Duitse intellectuelen. Eminente Duitse historici verdedigden en legitimeerden de annexatie door te wijzen op de gemeenschappelijke taal en cultuur van Duitsland en Elzas-Lotharingen. Franse historici gaven grif toe dat men de Elzassers volgens etnische criteria (taal en ras) duidelijk als Duitsers kan beschouwen. Maar, beweerden ze, zij wensen geen deel uit te maken van Duitsland. Renan zei in dat verband: 'On parle de droit de la France, de droit de l'Allemagne. Ces abstractions nous touchent beaucoup moins que le droit qu'ont les Alsaciens, êtres vivants en chair et en os, de n'obéir qu'à un pouvoir consenti par eux'.

Dit voorbeeld toont de tegenstelling tussen twee vormen van logica, beide hun eigen criteria volgend. Het eerste criterium heeft betrekking op de legitimatie van de culturele identiteit. Volgens de Duitse school ligt deze bij de culturele en historische determinatie en volgens de Franse school bij de collectieve wil. Het tweede criterium heeft betrekking op het type bevolking die hier beslissingsrecht over heeft. Volgens de Duitse school, is het 'Duitse volk in haar geheel' hierover gerechtigd en volgens de Franse school zijn dat uitsluitend de.

Het konflikt rond Voeren, sinds de vastlegging van de taalgrens in 1963, vertoont eenzelfde stramien. De Vlamingen leiden de Vlaamse aard van de Voerenaars af uit een aantal 'objectieve' criteria, zoals het rurale karakter, de taal - het plat Diets -, enz. De Walen betwisten deze aard niet maar menen dat deze objectieve criteria ondergeschikt zijn aan de subjectieve, collectieve wil van de Voerenaars. Tot welke culturele groep wensen zij te behoren? Volgens de Vlamingen is het aan het 'Vlaamse volk in haar geheel' om haar rechten te verdedigen in Voeren. Volgens de Walen hebben alleen de Voerenaars hierover zeggenschap.

Ondanks de vele conflictpunten en de verdergaande federalisering, of misschien dankzij deze laatste, merkt men een vernieuwde interesse in 'de andere regio'. Getuigen hiervan zijn de verscheidene uitzendingen op BRTN radio en TV en boeken en artikels die een 'ander beeld' over Wallonië aan het Vlaamse publiek wensen te geven. Standaard-journalist Guido Fonteyn heeft dit proces jaren geleden in gang gezet. Mijn eigen ervaring bevestigt dit. Sinds verscheidene jaren neemt de vraag tot het geven van lezingen over Wallonië in Vlaanderen alsmear toe. 'We groeien uit mekaar' en 'We kennen elkaar niet meer' behoren tot de expliciete motiveringen. Dit fenomeen lijkt wel sterker in Vlaanderen aanwezig te zijn dan in Wallonië. Het op het eerste zicht paradoxaal lijkend gegeven - Vlaanderen roept het hardst om federalisme en om een nieuwe kijk op Wallonië - is eigenlijk een eenvoudig bewijs van het Vlaamse autonomiegevoel. 'Wij' en 'de andere'. De interesse voor de andere gaat gepaard met een zeker autonomiegevoel. In Wallonië, waar het fusioneel Belgisch gevoel nog niet volledig verdwenen is, is de behoefte om Vlaanderen te leren kennen dan ook minder aanwezig.

3. THEORETISCH KADER: NATIE EN NATIONALISME, SOCIALE REPRESENTATIE, SOCIALE IDENTITEIT EN WAARDENSYSTEEM

Voor de theoretische onderbouw van mijn empirisch onderzoek heb ik mij onder andere geïnspireerd op de internationale literatuur over natie en nationalisme en de sociale identiteitstheorie van Tajfel.

3.1 Natie en nationalisme

De meeste werken over natie en nationalisme die ik heb geraadpleegd beginnen met een beschrijving van het uiterst complexe karakter hiervan. De meeste auteurs proberen in hun inleidend hoofdstuk orde in de chaos te brengen door te refereren naar het inmiddels klassiek geworden classificatieschema dat de etnische en de electieve theorieën onderscheidt, of de Duitse en de Franse school. Refererend naar Weyns (4), kan ik stellen dat ook hier de tweedeling aantrekkelijk blijft. Verder in hun geschriften wordt deze eenvoudige denkwijze dan aangevochten en wordt een driedelig systeem voorgesteld of wordt gelaten beweerd dat er uiteindelijk evenveel typen naties en nationalismen zijn als er 'volksgroepen' zijn.

Nationale of regionale identiteit zijn vormen van collectieve identiteit. Hun eigenheid ligt gedeeltelijk in hun 'grondgebonden' karakter. Het gaat hem om de beeldvorming van een gemeenschap die - effectief of fictief - aan een bepaald territorium gebonden is. Dit sociaal territorium kan aan gevoeld worden als een collectieve persoon of, integendeel, beschouwd worden als een 'administratieve machine'. Hoe dan ook, Natie, nationalisme, Regio en regionalisme zijn begrippen die veelvuldig kunnen geïnterpreteerd worden. Het zijn sleutelementen van de Moderniteit. Volgens Alter is nationalisme 'een politieke kracht die belangrijker geweest is voor de geschiedenis van Europa en van de wereld in de laatste twee eeuwen dan de ideeën van vrijheid en parlementaire democratie of communisme' (1985: 4). Op een colloquium dat in 1993 werd georganiseerd aan de universiteit van Namen over *Nationalisme en post-nationalisme* heb ik zelf kunnen vaststellen dat naargelang de Vlaamse of Waalse nationaliteit van de deelnemers de term 'nationalisme' heel verschillende reacties losweekte. De Vlaamse spreker, die een neutrale definitie voorstelde, werd fel tegengesproken door Waalse deelnemers uit de zaal die beweerden dat er geen neutrale benadering van het nationalistisch fenomeen mogelijk is.

Volgens de Franse socioloog Morin (1991) bestaat het hoofdprobleem van de conceptualisatie van de Natie-Staat uit het complexe karakter ervan. Hij onderscheidt vier kenmerken. Ten eerste is de natie-staat tegelijkertijd een *maatschappij* en een *gemeenschap*. Het is een maatschappij wat de machtsrelaties betreft, de competities, de rivaliteiten, de sociale en politieke conflicten. Maar het is ook een gemeenschap waarmee mensen zich gevoelsmatig identificeren en die hen beschermt tegen de 'buitenlandse vijand'. Ten tweede gaat het om een gemeenschap van *lotsverbondheid*, die van generatie tot generatie werd doorgegeven doorheen familie, dans, muziek, poëzie, school, enz.. Ten derde is het een *mythologische* entiteit. De natie-staat is een mannelijk-vrouwelijk gegeven. De natie, die van vrouwelijke aard is, heeft de

kwaliteiten van de 'moederaarde', ze is het huis of de 'thuis' van het individu en roept gevoelens van warme genegenheid op zoals men die voor de eigen moeder voelt. De staat, van mannelijke aard, incarneert de absolute autoriteit van de patriarchische vaderfiguur waaraan men volledige gehoorzaamheid verschuldigd is. Ten vierde is de verering van de natie-staat te vergelijken met een echte *religie*. De nationale feestdagen, vlag, hymne, de monumenten van de gesneuvelde soldaat en de verering van vroegere helden getuigen hiervan. De nationale mythe zorgt voor de nodige solidariteit en metselt de gemeenschap aan mekaar. In complexe maatschappijen als de onze is het vaak het enige antgif tegen de individuele atomisering. Lefèbvre spreekt in dit verband over de 'moeder-natie' waarop het moderne, geïsoleerde individu zijn gevoelens en godsdienstigheid projekteert (1937: 14).

Naties hebben als speciaal kenmerk dat zij geen concrete entiteiten zijn zoals families, wijken, dorpen, personeelsverenigingen, politieke partijen waar 'iedereen iedereen kent'. Natievorming is een complex proces dat berust op abstracte banden tussen mensen. Nationaal bewustzijn is gebaseerd op het gevoel dat een grote groep mensen, die mekaar nooit gezien hebben, heeft deel uit te maken van één gemeenschap. Benedict Anderson spreekt in dit verband over 'imagined communities' (1991).

Sinds verscheidene jaren staat niet enkel het nationalisme maar ook het regionalisme in de schijnwerpers van historici, sociologen en politicologen. Op Europees vlak werd een polemisch debat geopend over het Europees regionalisme waarbij de traditionele opvatting over de Natie-Staat in vraag wordt gesteld. De centraliserende tendens die gepaard gaat met de bouw van Europa heeft een decentraliserende tendens opgeroepen, waarbij de regio's op het voorplan worden gezet. Deze evolutie doet de vraag stellen naar de herverdeling van de bevoegdheden tussen Europa, de traditionele natie-staten en de regio's. Daar hangt ook de vraag naar het voortbestaan van de aloude congruentie tussen de politieke en de culturele identiteit mee samen. Kan men, na generaties lang te zijn opgevoed volgens de logica van de perfecte samenhang van beide identiteiten, deze nu gaan opsplitsen tussen enerzijds de politieke identiteit, die voortaan naar Europa verwijst en anderzijds de culturele identiteit, die ofwel behouden blijft door de huidige natie-staten ofwel verwezen wordt naar de regio's? Zoals op zovle gebieden bij het einde van deze eeuw wordt er ook 'post-' gedacht over deze problematiek. De term *post-nationalisme* heeft al sinds enige tijd onze woordenschat verrijkt.

Vaak wordt er nu eens over nationale identiteit en dan weer over regionale identiteit gepraat, alsof beide termen dezelfde lading zouden dekken. Waarom worden sommige bewegingen 'nationalistisch' genoemd zoals in Catalonië, Baskenland, Vlaanderen, Quebec, enz. terwijl andere 'regionalistisch' worden genoemd zoals in Bretagne, Occitanië, Wallonië, Schotland, enzovoort? De literatuur geeft geen duidelijk uitsluitsel over deze vraag. Zowel de nationale als de regionale identiteit doen beroep op een subjectief criterium van samenhorigheidsgedoele - zich voelen behoren tot - en een objectief criterium van gelijkaardigheid - gelijken op mekaar -. Dit gelijken op mekaar kan betrekking hebben op een gemeenschappelijke oorsprong, taal, cultuur, religie of lotsverbondenheid. Bovendien wordt zowel bij de nationale als bij de regionale identiteit belang gehecht aan de territoriale identificatie, waardoor beroeps-, geslachts- of sociale klassenverbondenheid naar de achtergrond verdrongen worden. Klassenstrijd bijvoorbeeld wordt beschouwd als een gevaar voor de territoriaal-

culturele eenheid. Dat dit echter niet altijd het geval is, daarvan getuigt de Waalse beweging. Deze putte juist haar mobilisatiekracht uit haar socialistische opstelling. Men zou enigszins kunnen beweren dat het belangrijkste verschil tussen de nationale en de regionale identiteit moet gezocht worden in de mate van exclusiviteit die men toekent aan de regio. Volgens de logica van het nationalisme vormen de natie en de staat één geheel. Men heeft het dan over de natie-staat. Volgens de regionalistische logica maakt de natie deel uit van een ruimere staat. In dat geval spreekt men over de regio. In het eerste geval vallen de culturele en de politieke soevereiniteit samen. In het tweede geval behoort de culturele soevereiniteit toe aan de regio en de politieke soevereiniteit aan de staat.

Het traditionele onderscheid tussen de 'Franse' en de 'Duitse' opvattingen over natie loopt parallel met de tegenstelling tussen een holistische en een individualistische maatschappijvisie. Volgens Dumont zou een Fransman zeggen: 'Je suis un homme par nature et Français par accident'. Een Duitser zou zeggen: 'Je suis essentiellement Allemand, et je suis un homme en ma qualité d'Allemand'. Hij preciseert er wel bij dat het gaat om ideaal-typische constructies.

We gaan nu dieper in op de theorieën van Renan, vertegenwoordiger van de Franse school en van Herder, vertegenwoordiger van de Duitse school. Daarna geef ik in het kort twee hedendaagse theorieën weer, die van Gellner en die van Ferry.

De meest bekende uitspraak van *Renan* is ongetwijfeld: 'La nation est un plébiscite de tous les jours'. Hiermee werd deze Franse filoloog en historicus definitief in het kamp van de volontaristen geplaatst. Toch doet dit niet volledig recht aan Renans theorie, die veel ingewikkelder en genuanceerder is. Renan verwerpt radicaal elke natuurlijke bepaaldheid van de grenzen van een Natie. Een Natie wordt volgens hem niet bepaald door geografische elementen, ras of religie. Een Natie bestaat echter niet alleen bij gratie van de wil van de bevolking, zoals sommige aanhangers van Renan weleens beweren. Dit wordt duidelijk uit de nadruk die hij legt op historische elementen, zoals gemeenschappelijke herinneringen, collectieve strijd en solidariteit. Bovendien is de Natie volgens hem een spiritueel gegeven. 'De natie is een ziel, een spiritueel principe. Twee zaken die in feit één geheel zijn maken het wezen van de ziel, van het spiritueel principe uit. De ene bevindt zich in het verleden, de andere in het heden. De ene is het gemeenschappelijk bezit van een rijke erfenis aan herinneringen, de andere bestaat uit de wens om samen te leven, de wil om deze erfenis te valoriseren' (Renan, 1987: 148-149).

Herder geeft eerder een etnische invulling van het Natie-begrip. Hij ging te keer tegen de louter abstracte benadering van de Natie, zoals die door Voltaire en de andere filosofen van de Verlichting werd gebezigd. Het woord *Volk* werd voor het eerst gebruikt door Herder. Een Natie is volgens hem in wezen een Volk en niet een of ander abstract geheel. Naties zouden collectieve personen zijn, die ieder hun eigen karakter, cultuur en geest hebben. De *eigenheid* is een sleutelbegrip bij Herder. De wereld is een mozaïek van unieke Naties, die ieder bepaald zijn, niet door een politieke wil, maar door een eigen cultuur. Herder hanteert geen hiërarchische opdeling, alle Naties zijn evenwaardig. Omwille van zijn culturalistische visie klasseert men Herder vaak bij de Romantici, de anti-Verlichtingsdenkers. In feite staat hij zeer dicht bij Rousseau, die ook de Voltariaanse definitie van de maatschappij verwerpt. Het

individualisme, sleutelconcept van de Verlichting, wordt door hem toegepast op grotere gehelen, namelijk die van de Naties.

Gellner wordt algemeen erkend als de hedendaagse theoreticus van het synthetisch nationalisme, vaak aangeduid met de term *Natie-Staat*. Gellner behoort, samen met Hobsbawm, duidelijk tot de modernistische stroming en verzet zich onder andere tegen de etnisch geïnspireerde opvatting over de Natie zoals die wordt verdedigd door een ander groot hedendaags denker, Smith. Volgens deze Britse auteur is 'Nationalisme in de eerste plaats een politiek principe dat stelt dat de politieke en de nationale groep één en hetzelfde geheel moeten zijn' (1989). De politieke orde verwijst naar universele principes die gericht zijn op het welzijn van allen. De institutionele uitdrukking hiervan is de Staat. De Amerikaanse, Engelse, Duitse, Franse Staten moeten volgens deze opvatting aan dezelfde normen beantwoorden. De nationale entiteit verwijst daarentegen naar een bijzondere gemeenschap. De Amerikaanse, Engelse, Duitse en Franse moeten hier niet aan eenzelfde model beantwoorden. Ze hebben ieder een eigenheid: eigen cultuur, taal, geschiedenis, tradities, religie. In Gellners opvatting is het nationalisme de ideologie die ijvert voor het samenvallen van enerzijds de cultureel-affectieve trouw aan een socio-geografische entiteit - Natie genoemd - en anderzijds de politiek-rationele trouw aan diezelfde entiteit - Staat genoemd. Nationalisme in Gellneriaanse zin betekent dus enkel en alleen het samenvallen van bijzondere en universele beginselen en loyaliteit ten aanzien van eenzelfde socio-geografische entiteit. Het heeft hoegenaamd niets te maken met de huidige negatieve bijklank van hetzelfde begrip.

Ferry, een van de toonaangevende Franse filosofen van dit decennium, heeft het debat over het post-nationalisme geopend. In tegenstelling tot het nationalisme wordt in het post-nationalisme de scheiding tussen de politieke en de nationale identiteit beoogd. Volgens Ferry is de politieke identiteit niet alleen een bijproduct van de bijzondere cultuur van een gemeenschap, maar is dit in de eerste plaats het gevolg van een morele keuze. Het *constitutioneel patriottisme* dient volgens hem de kern te vormen van een politieke identiteit. Deze vorm van patriottisme is van juridische, morele en politieke aard en heeft minder te maken met culturele, geografische en historische elementen. Het constitutioneel patriottisme kan in konflikt treden met het nationaal patriottisme, bijvoorbeeld in het geval van nazi-Duitsland. De kernvraag is dan niet zozeer 'Voor welke Natie kiezen we?', zoals Renan het voorstelde, maar wel: 'Voor welke Grondwet kiezen we?' Ferry vindt dat Europa een goede basis vormt voor experimenten met betrekking tot de post-nationale identiteit. Hij verwijt aan de hedendaagse denkers over Europa dat ze het oude schema van de Natie-Staat herproduceren op Europees vlak. Er is hier slechts sprake van een schaalvergroting. Hij wijst in dit verband op het fundamentele verschil tussen het supra-nationalisme en het post-nationalisme. Het eerste bestaat uit één grote Natie-Staat op Europees niveau, met als bijkomend effect het versterken van de Regio's. Het tweede bestaat uit de opbouw van een politieconstitutioneel geheel op Europees niveau, en het behoud van de cultureel-nationale identiteiten op het niveau van de huidige Natie-Staten. Ferry verwerpt het 'Europa van de Regio's' omdat dit volgens hem een rem betekent voor de post-nationale identiteit.

3.2 Sociale identiteit

Zoals de begrippen Natie en nationalisme is ook *identiteit* een concept dat voor meerdere interpretaties vatbaar is. Psychologen, sociologen, antropologen en filosofen geven er een eigen invulling aan. Tap verwoordt het als volgt: 'La notion d'identité (...) est particulièrement difficile à circonscrire d'emblée (...). Mais cette difficulté n'est pas purement linguistique et intellectuelle. Elle se trouve exacerbée par les implications idéologiques qu'elle recèle, les problèmes et conflits individuels ou collectifs qu'elle dévoile' (1986: 11).

Bovendien is er de laatste decennia een hechte band ontstaan tussen territoriale gevoelens en identiteit. Het afbrokkelen van de klassen-, beroeps- en religieuze identiteiten heeft het terrein geopend voor de heropleving van de nationale en regionale identiteit.

Volgens de sociaal-psychologen bestaat er geen structureel verschil tussen deze verschillende vormen van sociale identiteit. De kern is bij alle terug te brengen tot een aantal zeer simpele, universele principes.

De sociaalpsycholoog Tajfel van de 'Bristol school' heeft baanbrekend werk verricht op het gebied van relaties tussen groepen. Voor hem hechtte de sociale psychologie vooral belang aan interpersoonlijke relaties. Tajfel begaf zich op het terrein van de relaties tussen groepen. Hij vroeg zich af hoe het komt dat individuen geneigd zijn om hun eigen groep - *in-group*- te bevoorstellen, ten koste van de andere groep -*out-group*-. Omdat de traditionele theorieën, waarin vooral de materiële belangenconflicten benadrukt werden, hem niet bevredigde, is hij op zoek gegaan naar de *minimale condities* voor het optreden van intergroepdiscriminatie. Vandaar de naam *paradigma van minimale groepen* die vaak aan zijn theorie wordt gegeven. Hij heeft verder de voorwaarden onderzocht waaronder individuen uit een gedomineerde groep (*minority group*) *sociale veranderings*-strategieën gebruiken in plaats van *individuele mobiliteits*-strategieën. Op conceptueel vlak is Tajfel erin geslaagd enkele fundamentele begrippen van de sociale psychologie te integreren: sociale categorisatie, sociale vergelijking en sociale identiteit. Tajfel wijst er wel onmiddellijk op dat zijn bijdrage beperkt is tot de *sociale* identiteit, d.w.z. dat 'deel' van de identiteit dat een individu ontleent aan groepen.

Het postulaat van Tajfel luidt dat elk individu behoefte heeft aan een *eigen identiteit* (onderscheiden van die van de anderen) die bovendien *positief* geëvalueerd wordt. Het individu bouwt een dergelijke identiteit - gedeeltelijk - op door zijn lidmaatschap van bepaalde groepen. Volgens Tajfels definitie vloeit de sociale identiteit van een individu voort uit het feit dat het individu er zich van bewust is dat hij behoort tot bepaalde groepen. Ook weet het individu wat de emotionele en evaluatieve betekenis hiervan is. De identiteit zal positief zijn in het geval dat de *in-group* in vergelijking met een pertinente *out-group* positief wordt geëvalueerd; de identiteit zal negatief zijn in het tegenovergestelde geval. In dit laatste geval zal het individu proberen om de *in-group* te verlaten of om deze positiever te maken. In deze opvatting heeft discriminatie tussen groepen nog maar weinig te maken met louter materiële belangenconflicten maar heeft het integendeel alles te zien met een identiteitsvormend proces.

Wat de minimale condities voor het optreden van discriminatie tussen groepen betreft, hebben de experimenten van Tajfel aangetoond dat ook zonder enige vorm van materiële of symbolische belangenconflicten dergelijke discriminatie voorkomt. In één van zijn proefnemingen verdeelde hij een groep in tweeën op grond van een arbitrair criterium (bijvoorbeeld kruis of munt kiezen). Vervolgens vroeg men aan elk lid van de twee groepen om een reeks geldprijzen toe te kennen aan twee personen die enkel aangeduid werden met een code-nummer. Iedere persoon moest een keuze maken binnen welbepaalde 'toekenningsmatricen' die zodanig waren opgesteld dat ze verschillende verdelingsstrategieën mogelijk maakten. Deze strategieën waren de volgende:

1. De 'maximale gezamenlijke winst' - MGW categorie: de individuen kennen aan de twee groepen zoveel mogelijk geld toe.
2. De 'maximale eigen-groep winst' - MEW categorie: de individuen willen hun eigen groep zoveel mogelijk geld toekennen, of dit nu ten nadele van de andere groep is of niet.
3. De 'maximaal verschil' - MV categorie: de individuen trachten het verschil in winst tussen beide groepen zo groot mogelijk te maken.

In de meeste gevallen kozen de individuen de MV categorie, wat betekent dat ze hun groep bewust minder geld toekenden dan mogelijk was om het verschil tussen beide groepen zo groot mogelijk te maken. De conclusie die Tajfel uit dergelijke experimenten trekt is dat de gewone indeling van individuen in twee groepen leidt tot discriminatie tussen de leden van de twee groepen.

Een belangrijk deel van het onderzoek van Tajfel heeft betrekking op de verhouding tussen dominante en gedomineerde groepen. Het tot stand komen van een positieve identiteit is verschillend in beide gevallen. Het bekomen van een positieve identiteit zou geen probleem vormen voor groepen die een machtspositie innemen en een groot aanzien genieten. Problemen doen zich wel voor bij groepen die op de onderste trede van de maatschappelijke ladder staan en die zich moeten tevreden stellen met een 'second class citizenship'. Deze gedomineerde groepen kunnen drie strategieën ontwikkelen: individuele mobiliteit, sociale creativiteit en sociale actie. In het eerste geval probeert het individu uit zijn groep te treden. In het tweede geval probeert het individu zijn beeldvorming over de groep te wijzigen door onder andere nieuwe vergelijkingscriteria te hanteren, of door de bestaande waarden om te keren (bijvoorbeeld 'black is beautiful') of nog door een andere vergelijkingsgroep (*out-group*) te zoeken. In het derde geval engageert de groep zich in een openlijke competitie met de *out-group*, met de uitdrukkelijke bedoeling de machtsverhoudingen te wijzigen.

Wanneer kiezen minderheids- of gedomineerde groepen voor openlijke competitie? Het antwoord van Tajfel is kort en bondig: wanneer de groep zich bewust is van *cognitieve alternatieven*. Dit betekent dat de gedomineerde groep de bestaande machtsverhoudingen niet meer als vanzelfsprekend vindt, ofwel omdat deze machtsverhoudingen *effectief* aan het afbrokkelen zijn, ofwel omdat deze machtsverhoudingen als onrechtvaardig worden beschouwd. Het effect is hetzelfde: de macht van de dominerende groep wordt in vraag gesteld. Dergelijke gevoelens kunnen ook ontstaan bij de dominerende groep, die dan gevoelens van onzekerheid en twijfel ontwikkelt. De

gedomineerde groep daarentegen put uit dergelijke gevoelens hoop en moed. Beide groepen manifesteren dan een competitief, discriminerend intergroepsgedrag.

Zoals in de inleiding geschreven werd, is het soms moeilijk om groepen eenduidig als dominerend of als dominant te beschouwen. De Ierse situatie is hier een ander voorbeeld van. Cairns spreekt in dit verband over 'the double minority model': 'Protestants see themselves as a minority within the whole island of Ireland while Catholics see themselves as a minority within Northern Ireland (...). It is possible to consider (...) that both groups see themselves as majorities, the Catholics in an all Ireland context, the Protestants in a Northern Irish context' (1982: 286). Er dient opgemerkt dat Cairns zich hier beperkt tot het numerieke aspect van de machtsverhoudingen.

Verscheidene auteurs verwijten Tajfel dat er in zijn theorie geen plaats is voor positieve verhoudingen tussen groepen. Tajfels theorie is in wezen een pessimistische theorie. Zoals Caddick het beweert: '(...) it provides no grounds for expecting intergroup cooperation or adjustment to a mutually more satisfying intergroup relationship as the consequence of social identity motivations' (1982: 142). Veldonderzoek heeft nochtans aangetoond dat discriminatie tussen groepen vaak meer te maken heeft met het ophemelen van de eigen groep dan wel met het neerkijken op de andere groep.

Persoons biedt gelijkaardige kritiek op het werk van Tajfel. Hij stelt dat de theorie van Tajfel helemaal niets zegt over de kwaliteit van de sociale identiteit. Het biedt alleen inzicht in de structuur ervan. Volgens hem laten de differentiatie- en identificatiecriteria niet toe te begrijpen wat er zich op een dieper niveau afspeelt bij het individu. Persoons gaat te rade bij de psycho-analysten om het denkkader van Tajfel te verrijken. Hij maakt een onderscheid tussen positieve, negatieve en defensieve identiteit. Een positieve identiteit wordt gekarakteriseerd door een positieve houding tegenover de eigen groep en tegenover de andere groep. In analogie met de terminologie van de transactionele analyse zou men kunnen zeggen: 'mijn groep is O.K.; jouw groep is O.K.'. In het geval van een negatieve identiteit verwerpt men de eigen groep en hemelt men de andere groep op. In dat geval gaat het om negatief ethnocentrisme.

De defensieve identiteit is volgens Persoons een pseudo-identiteit. Het individu probeert de afwezigheid van een coherente identiteit te compenseren door een misprijzende houding aan te nemen tegenover de andere groep en een extra-ophemelende attitude tegenover de eigen groep. Negatieve stereotiepen en vooroordelen tegenover de andere groep maken een wezenlijk deel uit van deze identiteit.

In het kader van mijn onderzoek heb ik het volgende analysekader opgebouwd, aan de hand van de geschriften van Tajfel en Persoons. Op het vlak van de *structuur* van de sociale identiteit onderscheid ik een cognitieve, evaluatieve, affectieve en strategische component. De cognitieve component bestaat uit de kennis over zijn groep en de andere groep; de evaluatieve component heeft betrekking op de positieve en negatieve evaluaties van deze cognitieve dimensies. De affectieve component slaat op het samenhorigheidsgevoel t.a.v. de eigen groep en de gevoelens die men heeft tegenover de andere groep. De strategische component tenslotte heeft betrekking op de

strategieën, zoals sociale creativiteit en sociale actie, voor het verwerven van een positieve identiteit. Op het vlak van de *kwaliteit* van de sociale identiteit heb ik een onderscheid gemaakt tussen positieve, defensieve, schaamtevolle en negatieve identiteit.

4. DE RESULTATEN VAN HET EMPIRISCH ONDERZOEK

In mijn onderzoek heb ik drie luiken onderscheiden: de beeldvorming over de eigen regio, de beeldvorming over de andere regio en de beeldvorming over het politieke bestel. In dit artikel ga ik vooral in op het eerste luik en geef enkele bevindingen van het tweede luik. Het derde wordt hier niet behandeld.

4.1 De houding ten aanzien van de eigen regio

Ik ben nagegaan hoe de Vlaamse en de Waalse geïnterviewde 'topfiguren' zich affectief opstellen tegenover hun eigen regio en hoe ze zich op cognitief vlak de vitaliteit, de problemen en de uitdagingen van hun regio - op gebied van cultuur, taal, mentaliteit, economie en institutionele aspecten - voorstellen. Daarnaast heb ik aandacht geschonken aan de onderliggende waarden van het expliciete discours.

Dank zij de literatuur over het nationalisme, waar de betekenis van de beeldvorming met betrekking tot deze thema's wordt behandeld, heb ik een onderscheid kunnen maken tussen een nationale culturele identiteit enerzijds en een regionale culturele identiteit anderzijds. Mijn onderzoek heeft uitgewezen dat de meerderheid van de Vlaamse geïnterviewden de 'nationalitaire' logica en de meerderheid van de Waalse geïnterviewden de 'regionalitaire' (5) logica aanhangen. In het eerste geval wordt de regio aanzien als een natie-staat-in-wording terwijl in het tweede geval de regio beschouwd wordt als 'regio' zonder natie-staat aspiraties. De acht tegenstellingen die ik hieronder weergeef verwijzen ieder naar een bepaald aspect van beide identiteitstypes. De eerste term van elke tegenstelling illustreert de nationalitaire identiteit en de tweede term de regionalitaire identiteit.

Vooraleer hierop in te gaan is het belangrijk te onderlijnen dat zowel voor de Vlaamse als voor de Waalse geïnterviewden de identiteitsgevoelens niet exclusief zijn. Er bestaat met andere woorden een multiforme identiteit. De meesten voelen zich tegelijkertijd (zeer) dikwijls verbonden met Europa, België, de taalgemeenschap en de regio. Slechts weinigen echter hebben een intens provinciaal en een gemeentelijk identiteitsgevoel. Vlamingen en Walen verschillen wat de hiërarchisering van hun gevoelens betreft. De meeste Vlamingen voelen zich in de eerste plaats behoren tot de Vlaamse taalgemeenschap en tot Vlaanderen en in de tweede plaats tot Europa. België komt hier ver achter. De meeste Walen voelen zich in de eerste plaats behoren tot Europa, dan volgen - met dezelfde belangrijkheidsgraad - Wallonië, België en de taalgemeenschap. Het regionaal identiteitsgevoel is dus veel sterker ontwikkeld bij de Vlaamse topmensen dan bij de Waalse. Wat België betreft, is het juist omgekeerd. Deze vaststelling, die gemaakt werd op basis van een korte vragenlijst, werd bevestigd doorheen verscheidene uitspraken tijdens het interview.

4.1.1 *Hart versus verstand*

Deze tegenstelling heeft betrekking op de specifieke invulling van het begrip 'regionaal identiteitsgevoel'. 'Hart versus verstand' wijst op het verschil tussen een '*culturalistische logica*' en een '*rationalistische logica*'. De Vlaamse leidinggevende figuren leunen aan bij de eerste vorm. Men vindt het als het ware een morele plicht zich te identificeren met Vlaanderen en te strijden voor haar voortbestaan. De referenties naar het verleden zijn hier zeer belangrijk. Het is alsof men zich tegenover de 'voorvaderen' verplicht voelt om de Vlaamse strijd en het Vlaams identiteitsgevoel levendig te houden. Enkele citaten kunnen dit duidelijk maken: 'Wij Vlamingen hebben altijd moeten vechten voor onze taal, voor onze cultuur. Het is juist daarom dat we vandaag zo fier zijn over onze culturele identiteit en onze taal en dat we moeten doorgaan met onze inzet' en 'Met mijn hoofd ben ik Belg en Europeaan maar met mijn hart ben ik Vlaming'. Vele geïnterviewden praatten over de 'Vlaamse wortels' of over 'onze identiteit die werd doorgegeven van generatie op generatie'. Nochtans staat een minderheid van de geïnterviewden zeer wantrouwig tegenover het Vlaams identiteitsproject. Een literair criticus vindt bijvoorbeeld dat 'de Vlaamse beweging de Vlamingen manipuleert. Mensen maken zich lid van het Davidsfonds omdat ze dan goedkoper boeken kunnen kopen. De meesten zijn helemaal niet akkoord met de politieke standpunten van het Davidsfonds, maar deze beweert natuurlijk van wel en gaat er prat op dat twee families op de drie lid zijn. En die brave Vlaamse leden zijn zich totaal niet bewust van het spel waarin ze spelen. Het is heel die manipulatie die me dwars zit'.

In de '*rationalistische logica*' waartegen vooral de Walen aanleunen liggen de zaken totaal anders. De referenties naar het verleden zijn bijna afwezig. Men vindt er ook niet dat warme gevoel dat in de *culturalistische logica* zo sterk aanwezig is. De nadruk ligt hier niet op het emotionele maar wel op het rationele. Het regionale identiteitsgevoelen wordt als belangrijk geacht omdat het een 'middel', een 'instrument' is voor de economische ontwikkeling. Getuige hiervan volgend citaat: 'In een Europa waar de meest performante regio's diegene zijn waar een sterk ontwikkeld identiteitsgevoelen bestaat, is Wallonië wel verplicht om werk te maken van dergelijk collectief gevoelens. We kunnen niet anders dan ons een beetje nationalistisch-regionalistisch op te stellen'. Tegelijkertijd wordt echter gewezen op het gevaar dat een dergelijke ontwikkeling met zich mee kan brengen, eng-nationalisme en racisme. Vele Waalse geïnterviewden beweren dat 'als het culturele identiteitsgevoelen niet berust op een soort rationeel project, zoals dat bestaat in de ondernemingen - de bedrijfscultuur - maar gebaseerd is op de verheffing van een groep of een volk, we een catastrofe tegemoet lopen'. Vaak wordt er dan gerefereerd naar het Vlaams Blok fenomeen. Bij de meeste Waalse geïnterviewden treffen we dus duidelijk een ambivalente houding aan ten opzichte van de collectieve identiteit: enerzijds vindt men het noodzakelijk om een dergelijk gevoel te ontwikkelen, anderzijds heeft men er angst voor.

4.1.2 *Het culturele Genie versus de Grote Franse cultuur*

Ondanks het feit dat zowel Wallonië als Vlaanderen een zeer rijk cultureel verleden hebben, zijn het enkel de Vlaamse topmensen die dat grootse culturele verleden van hun regio naar voren brengen. Zij zijn fier over hun cultureel patrimonium, in het

bijzonder wanneer dit in het buitenland gewaardeerd wordt. 'Wij hebben een Europese roem en zelfs een mondiale. Ik heb zeer veel rondgereisd en in sommige steden zoals New-York en Boston was ik zeer fier in de grote musea onze Vlaamse meesters te zien hangen. Men weet ginds niet waar België ligt, maar als je hen vertelt over 'the flemish artists', dan kent iedereen plots wel Vlaanderen'. Vele Vlaamse geïnterviewden nemen een extraverte houding aan: de (h)erkenning van de Vlaamse cultuur door internationale culturele forums wordt door velen als belangrijk geacht: 'Vlaanderen dient een plaats te veroveren op wereldvlak'. Vele Vlaamse geïnterviewden leunen duidelijk aan bij de Herderiaanse opvatting over cultuur: elke volk heeft haar eigen cultureel 'Genie'.

Een minderheid van de Vlaamse geïnterviewden heeft heel wat vragen bij het officiële Vlaamse cultuurbeleid en maakt scherpe uitspraken zoals: 'Een van de grootste stommiteiten komt op dit moment van Luc Van den Brande. Die wil Vlaanderen uitbaten als een merkprodukt, voor louter commerciële doeleinden. Heb je al horen praten over de culturele ambassadeurs van Vlaanderen? Dat betekent dat iedere artiest of iedere Vlaamse groep die het woord *Vlaanderen* in zijn naam draagt een heel pak geld krijgt om in het buitenland Vlaanderen te vertegenwoordigen. Onze cultuur verkoop je toch niet zoals je een pakje waspoeder verkoopt'.

De Waalse geïnterviewden praten zelden of nooit over hun cultureel verleden, en nog minder over de internationale faam van hun artiesten. De Waalse cultuur wordt er aan de ene kant bekeken als een geheel van activiteiten, manifestaties, organisaties waar de mensen aan de basis in participeren. Het accent ligt er op de 'cultuur voor de mens'. De Waalse topfiguren zijn eerder introvert wat hun cultuurbeleving betreft. Niet zozeer de houding van de buitenwereld wordt belangrijk geacht maar wel de voldoening van de plaatselijke bevolking. Volgende uitspraak illustreert dit: 'Ik denk dat er in Wallonië een cultuur bestaat die dicht bij de mensen staat. Er gebeurt weinig aan culturele bourgeois-consumptie bij ons. De mensen leggen soms vele kilometers af om deel te nemen aan de ene of andere culturele gebeurtenis. Ze zien dit eerder als een feest dan als 'het zich cultiveren'. Deze houding is totaal tegengesteld aan die van Brussel. Daar is cultuur 'tape à l'oeil', cultuur is er koud, snobistisch, het is er pure consumptie. Bij ons in Wallonië is cultuur iets warmes, een gezellige belevenis'.

Aan de andere kant, wat de cultuur met een grote 'K' betreft, wordt er verwezen naar 'la grande culture française' of meer in het algemeen naar de franstalige cultuur. Velen beschouwen de pogingen van de ondertekenaars van het 'Manifest pour la culture wallonne' om de Waalse cultuur te doen waarderen als nutteloos, want, beweren ze 'de Waalse cultuur maakt wezenlijk deel uit van de Franse cultuur. Waarom moeten we ons dan nog eens apart gaan manifesteren?' Bij het aanhoren van het discours van de Waalse leidinggevende personen kan men zich niet ontdoen van de indruk voor een 'leegte' te staan, want als de Waalse cultuur aan de ene kant beperkt wordt tot 'cultuur van iedere dag' en men aan de andere kant het behoren tot de Franse cultuur als de meest normale zaak van de wereld beschouwt, zonder dit diepgaand te beargumenteren, dan bestaat er inderdaad niets om een cultureel fierheidsgevoelen aan op te hangen.

Voor deze culturele paragraaf te sluiten, wens ik toch te beklemtonen dat een belangrijke minderheid Vlaamse en Waalse geïnterviewden - uit de culturele sector - cultuur in de eerste plaats beschouwen als een doel op zich, dat aan geen enkele

wetmatigheid dient te beantwoorden: cultuur is creativiteit op zich. Daarnaast kan cultuur een belangrijk emancipatorisch instrument zijn: cultuur stelt zekerheden in vraag, voedt revoltes, is in essentie maatschappijkritisch. Het volgend citaat is sprekend: 'Wanneer heeft de anti-apartheidsbeweging haar echte doorbraak gekend in Engeland? Op het moment dat er een groot popconcert ten voordele van Nelson Mandela werd georganiseerd waar 100.000 personen naar kwamen kijken. Opeens, zonder enig droog discours, ontstond daar een enorme emotionaliteit. Opeens kwam daar een groep in beweging, op basis van emoties. Cultuur wordt maar al te vaak gezien als iets rationeels, iets dat met woorden en discours te maken heeft. Cultuur heeft in de eerste plaats met emoties te maken, met revolutie. Cultuur kan de maatschappij in een andere richting duwen'.

4.1.3 De strijd voor de Vlaamse taal versus 'le français, ça va de soi'

Net als voor de Vlaamse cultuur, menen vele Vlaamse geïnterviewden dat de strijd voor de taal een morele plicht is. Velen spreken zich emotioneel uit over het nederlands en menen dat de taalstrijd nog lang niet afgelopen is. Ze betreuren dat de jonge generatie niet diezelfde gevoeligheid heeft. Volgens hen maakt de taal een wezenlijk deel uit van de identiteit van een volk. We bevinden ons hier volledig in de holistische ideologie, zoals volgende citaten duidelijk maken: 'De mentaliteit van de Vlamingen en de Walen is verschillend juist omdat de taal verschillend is. Ik ben er van overtuigd dat de taal in belangrijke mate de manier van denken bepaalt (...). De taal is essentieel, al de rest is bijzaak'. Sommige geïnterviewden idealiseren het verleden en hebben heimwee naar 'de tijd van toen, toen men ons volk leerde lezen' en 'het is toch triestig wanneer men de kranten leest. Ik ontvang iedere dag een persoverzicht en merk dat men niet meer zonder fouten kan schrijven. In mijn tijd kon iedereen zonder fouten schrijven. Vandaag kan men geen mooie, correcte volzinnen meer maken; de jeugd kan geen opstellen meer maken. En lezen, dat doet men nog minder'.

Sommige Vlaamse geïnterviewden daarentegen zien de taal gewoon als een communicatiemiddel zoals een ander, zoals blijkt uit volgende uitspraak: 'Ik ben geen taalfanaticus. Ik vind dat men taal vanuit een dynamisch uitgangspunt moet bekijken. De taalproblematiek wordt in Vlaanderen maar al te vaak als een statisch gegeven beschouwd. Ik heb dezelfde houding ten aanzien van taal als ten aanzien van het concurrentievermogen van ondernemingen (...). Ik heb bijvoorbeeld helemaal niets tegen cursussen in het engels in de kandidaturen'.

De Waalse geïnterviewden spraken zich in beperkte mate uit over hun taal. Hun houding kan worden samengevat als volgt: 'Wij zijn zeer blij dat we een internationale taal spreken'. En daarmee is dan ook alles gezegd. Zoals voor de cultuur wordt ook wat de taal betreft niet gezocht naar argumenten, men is mijnenver verwijderd van enige vorm van taal-ophemeling of problematisering. Eens te meer wordt de symbolische nabijheid met Frankrijk aangevoeld als 'ça va de soi'. De identificatie met Frankrijk wordt opnieuw op een niet-formele manier gemanifesteerd.

4.1.4 *De pragmatische ondernemer en de kosmopolitische Vlaming versus de tolerante en creatieve Waal*

Vlaamse en Waalse topfiguren putten uit een totaal andere bron voor het beoordelen van hun medeburgers. De Vlamingen houden het bij het aloude stereotiep van de arbeidsethiek, het dynamisme en de ondernemingsgeest. Volgens hen is de Vlaamse geschiedenis er een van onderdrukking en overlevingsstrijd. De fysische en culturele integriteit van het Vlaamse volk zou meermaals bedreigd geweest zijn, beweren velen. 'Ons volk heeft maar kunnen overleven dank zij een keiharde wil, werkkraft en pragmatisme. De Vlaming is niet iemand die bij de pakken blijft zitten. Hij heeft zijn lot in eigen handen genomen en is er in geslaagd om van Vlaanderen de eerste economische macht van België te maken'. De plantrekkerij is ook een karaktertrek die vaak wordt genoemd: 'Wij zijn altijd zo sterk onderdrukt geweest dat we het gewoon zijn altijd 'ja' te zeggen tegen de onderdrukker. Maar in feite hebben we toch altijd gedaan wat we wilden; we hebben geleerd ons plan te trekken, ons te 'arrangeren', zoals men dat zegt'.

De alomtegenwoordigheid van de kernwoorden 'onderdrukking', 'strijd', 'arbeidsethiek' in het discours van de meerderheid van de geïnterviewden wijst erop dat deze deel uitmaken van hun basisidentiteit. De samenhang van de Vlamingen lijkt sterk gebaseerd op de collectieve overtuiging een onderdrukt volk te zijn geweest dat dank zij een volgehouden strijd er uiteindelijk in geslaagd is op te klimmen tot de wereld van de Naties.

Een minderheid van de ondervraagde Vlamingen kant zich scherp af tegen dergelijke houding en meent dat de Vlaming zich al te lang als een 'underdog' heeft gedragen. Het wordt hoog tijd, menen ze, dat de Vlaming assertiever wordt, het juk van het verleden van zich af gooit en zich ontpopt als wereldburger. Volgens sommigen zijn de zaken positief aan het evolueren: 'Veel Vlamingen gedragen zich toch nog als clowns. We proberen van hen minder bang te maken en stilaan lukt ons dit ook. In het verleden waren we al tevreden wanneer we onderwijzer of pastoor of luitenant in het Belgisch leger konden worden. Gelukkig liggen onze ambities vandaag een stuk hoger. Trouwens, vele van onze industriële scoren hoog op wereldvlak'.

De Waalse topfiguren beoordelen hun medeburgers volgens totaal andere criteria. De Waal wordt in de eerste plaats voorgesteld als een creatief en tolerant iemand. De Walen zouden minder doordrongen zijn van de arbeidsethiek eigen aan de Vlamingen, maar zouden veel ingenieuzer zijn. De verbeeldingskracht zou er groter zijn. 'L'esprit pétillant du champagne' wordt er gezegd. De eerder anarchistische ingesteldheid, die een loopje neemt met nauwgezetheid en discipline, maakt integraal deel uit van deze creatieve ingesteldheid. 'Wij zijn niet zeer methodisch, wij dromen nogal graag en denken soms 'als het vandaag niet gebeurt, dan zal het morgen wel gebeuren', onze agenda's zijn wanordelijker, eigenlijk hebben we een beetje een bantou-mentaliteit. Onze Vlaamse vrienden zijn totaal anders, daar is alles zo goed afgemeten, zo goed georganiseerd, die zijn echt verliefd op orde. In feite vullen we mekaar goed aan. De ene mentaliteit is niet beter dan de andere'.

Het Waalse fierheidsgevoelen wordt gekenmerkt door tolerantie. Weinig racisme en xenofobie bij ons, beweert men. Wallonië zou altijd een 'terre d'accueil' geweest zijn.

De zware industrie en de hoge syndicalisatiegraad waren verantwoordelijk voor een sociaal klimaat dat eerder door klassenstrijd dan door 'rassenstrijd' getekend werd. Vandaar een soort immunisatie tegen Vlaams-Blokachtige toestanden, beweren velen. Een cultureel verantwoordelijke ziet het als volgt: 'Een van onze belangrijkste troeven is onze immigrantentradië. Als we bijvoorbeeld denken aan de Italiaanse gemeenschap, hoe die hier is geïntegreerd! In de streek van Charleroi-La Louvière heeft bijna iedereen een -aangetrouwd- Italiaans familielid. Een van onze ministers is van Italiaanse afkomst. Stel je eens voor dat men in Frankrijk een Italiaan als minister zou benoemen, het FN zou onmiddellijk schandaal roepen'.

4.1.5 Economische verankering versus harmonieuze ontwikkeling

De meerderheid van de ondervraagde Vlamingen en Walen vinden elkaar wel op het gebied van de economische vrijheid. Beiden vinden dat het in een wereld van financiële, commerciële en economische mobiliteit utopisch is om sterke regionale of nationale referenties in te bouwen. Belangrijke divergenties tussen beiden vindt men nochtans terug bij een niet te onderschatten minderheid. Verscheidene Vlamingen spreken zich uit voor een Vlaamse verankering van de economie: oprichten van Vlaamse financiële groepen, het behouden van de beslissingscentra in Vlaanderen. Vlaanderen heeft behoefte aan een eigen Vlaams kapitaal, wordt er gezegd. Een bedrijfsverantwoordelijke verwoordt het als volgt: 'We moeten opnieuw de draad opnemen met ons aloud Vlaams project: het samenstellen van een gestructureerd Vlaams kapitaal. Al die strategieën van Suez, de Société Générale en dergelijke, dat ruikt niet goed. Wij willen geen paard van Troje binnenhalen, wij willen geen Franse vazalstaat worden. Wij zijn Germanen en voelen ons beter bij de engelstaligen dan bij de franstaligen. We moeten absoluut werk maken van een eigen Vlaamse privé-holding'. Deze behoefte om de zaken 'in handen te houden' of te 'beheersen' hangt nauw samen met de 'strijdgedachte' die zo sterk de Vlaamse mentaliteit kenmerkt. Ook aan de uitbouw van een degelijke infrastructuur wordt zeer veel belang gehecht. Er wordt gezegd dat Vlaanderen al zijn geografische troeven ten volle moet benutten en vooral contacten met de Oost-Europese landen moet uitbouwen. Velen betreuren het dat, in tegenstelling tot de Vlaamse cultuur, de Vlaamse bedrijven en produkten niet gekend zijn in het buitenland. Dat moet veranderen, meent men. 'Het probleem van Vlaanderen hangt nauw samen met de gebrekkige ontwikkeling van het goederenvervoer via het spoor. Onze havens zijn wel gemakkelijk te bereiken maar om onze goederen te vervoeren naar Oost-Europa, wat een probleem! Eigenlijk zijn we verplicht om via de Waalse as te passeren. We vrezen dat de goederenstroom zich in het zuiden van het land zal ontwikkelen en dat Vlaanderen enkel de kruimels kan oppikken. We moeten absoluut een verbinding tot stand brengen tussen Antwerpen, het Ruhrgebied en Oost-Europa'.

Bij de Vlaamse geïnterviewden treffen we dus eens te meer een extraverte houding aan, die reeds tekenend was voor de Vlaamse cultuurbeleving.

Een belangrijke minderheid van de Waalse leidinggevende figuren leunen opnieuw aan bij een introverte logica. Zij leggen de nadruk op een harmonieuze ontwikkeling van Wallonië, zowel op ecologisch als op sociaal-economisch vlak. Een cultureel verantwoordelijke drukt het als volgt uit: 'We moeten onze economie hervormen. Die

hervorming moet ecologisch verantwoord zijn. We moeten absoluut streven naar een harmonieuze verhouding, een evenwicht tussen stad en platteland. In de 19de eeuw hebben we de grootindustrie bevoorrecht. Dat was een catastrofe. Daarmee hebben we alles kapot gemaakt. Vandaag moeten we alles opnieuw opbouwen'. Sommigen putten hun hoop uit hoopgevende initiatieven in het buitenland, zoals deze bedrijfsleider: 'Ik heb toch veel hoop. Wij hebben een filiaal in Pittsburg. Pittsburg heeft altijd synoniem gestaan voor ijzer, kolen en glas. 15 jaar geleden nog beschouwde men deze stad als een 'black city'. Iemand naar ginder sturen stond gelijk met hem naar het vagevuur of naar de hel te sturen. Wel, er is in die stad een mirakel gebeurd. Alle plaatselijke publieke en privé-instanties hebben daar de handen in mekaar geslagen en in enkele jaren tijd is die stad uitgegroeid tot een modelstad. Zoiets geeft mij hoop. In de streek van Seraing moeten wij ook zoiets kunnen doen. In Charleroi zijn ze al goed bezig'.

Anderen vestigen hun hoop op het rurale karakter van Wallonië, zoals volgende geïnterviewde: 'Wallonië moet werk maken van haar ruimtelijke ordening. De eigenheid van Wallonië ligt in het landelijke. Onze economische heropbouw moet hiermee rekening houden, het is een van onze troeven'.

Velen wijzen op het werkloosheidsprobleem, zoals deze bedrijfsleider uit de streek van de Borinage: 'In Mons-le Borinage is er een werkloosheidsgraad van 29%. Sommigen zeggen: 'Dat zijn allemaal luiertikken, ze moeten zich maar een beetje harder inzetten om werk te zoeken', maar het probleem is dat er helemaal geen werk is. We hebben te maken met een structurele werkloosheid. Vroeger vonden de laaggeschoolden nog een job in hun gemeente, nu is dat niet meer mogelijk'. Het verwonderde me dat geen enkele Vlaamse geïnterviewde het probleem van de werkloosheid in Vlaanderen naar voren bracht.

In tegenstelling tot de Vlaamse topmensen, leggen heel wat Waalse geïnterviewden de nadruk op de sub-regionale ontwikkeling. Volgend citaat illustreert dit sprekend: 'Wallonië is een haan die met zijn bek in het Zoniënwoud pikt, zijn staart neerstrijkt in Aarlen en zijn vleugels uitspreidt in de twee industriële bastions van Wallonië. De redding van Wallonië kan pas gebeuren als iedere sub-regio voor zichzelf opkomt. Iedere stad, iedere lokaliteit moet vechten voor haar eigen ontwikkeling. In Charleroi bestaat er sinds enkele jaren een fantastisch dynamisme, dank zij een consensus-politiek, die men niet terugvindt in Luik bijvoorbeeld. Charleroi is een voorbeeld dat heel Wallonië zou moeten volgen'.

4.1.6 Staat versus Regio

De Vlaamse leidinggevende figuren beschouwen Vlaanderen eerder als een Staat-inwording dan als een Regio, aan Waalse kant ligt het net omgekeerd. Daarvan getuigen onder andere de houding tegenover het federalisme en tegenover de regionale grenzen.

De overgrote meerderheid van de Vlaamse geïnterviewden is het federalisme zeer gunstig genegen. Op Europees vlak wordt gepleit voor het Europa van de Regio's. Deze moeten overeenkomen met de huidig bestaande Regio's; een herverkaveling van de Europese ruimte is uit den boze. Bij de Waalse respondenten liggen de zaken

anders. Ongeveer de helft is ronduit gewonnen voor het federalisme, de andere helft heeft ofwel een aarzelende, ofwel een ronduit negatieve houding. Voor velen blijft België nog zeer belangrijk op institutioneel gebied. Dat blijkt ook uit hun houding ten aanzien van Europa; bijna de helft van de Waalse geïnterviewden is voorstander van een Europa dat op de huidige Natie-staten, waarin de Regio's weliswaar een belangrijkere rol moet worden toebedeeld. Zij die voor een Europa van de Regio's zijn, vinden dat deze heromschreven moeten worden. Wallonië zou zo bijvoorbeeld kunnen deel uitmaken van een grotere entiteit.

Wat de houding ten aanzien van de grenzen betreft, is de beeldvorming van Vlaamse en Waalse geïnterviewde topmensen ook zeer verschillend. In de culturele identiteitsproblematiek zijn grenzen een belangrijk element, zowel de externe - de afgrenzing ten aanzien van het buitenland - als de interne grenzen - de 'verkaveling' of de opdeling in subregio's binnen de Regio.

Wat de externe grenzen betreft, hechten de meeste geïnterviewde Vlamingen veel belang aan stabiliteit en duidelijke aflijning. Vlaanderen wordt door de meesten beschouwd als een geo-politieke entiteit met definitief vastgelegde grenzen. De Waalse topmensen zien de grenzen van Wallonië als veranderbaar. Zij stellen dat grenzen door de tijd heen evolueren, zoals blijkt uit volgende uitspraak: 'Als morgen westelijk Henegouwen wil samengaan met Nord Pas de Calais of als de Duitstalige gemeenschap zich wil afscheiden van Wallonië om bij Luxemburg of bij Duitsland te gaan of om een totaal aparte Regio te vormen, dan is dat voor ons de normaalste zaak van de wereld'.

Dit verschil in houding kan gedeeltelijk verklaard worden door de specifieke geschiedenis van Vlaanderen en Wallonië op gebied van taal en cultuur. Voor Vlaanderen heeft terreinverlies altijd geleid tot taal- en cultuurverlies. Voor Wallonië, met grote broer Frankrijk als buurman, liggen de zaken totaal anders. Denken we even terug aan de beeldvorming over taal en cultuur.

Wat de interne grenzen betreft beschouwen de Vlamingen Vlaanderen over de provinciegrenzen heen als een groot geheel. De Walen daarentegen beschouwen Wallonië als een mozaïek, een lappendeken dat bestaat uit zeer verschillende delen die ieder hun eigenheid en rijkdom hebben. Verschillende sociaal-geografische scheidingslijnen doorkruisen Wallonië. Zo is er de tegenstelling tussen de Ardennen en het geïndustrialiseerde Wallonië, deze tussen de noord-zuid as die van Waals Brabant over Namen tot in Luxemburg loopt en de horizontale as van Doornik-Mons-La Louvière-Charleroi-Luik-Verviers. Anderen maken een natuur-geografische indeling en vernoemen het liefvallige land van Herve dat het Normandië van Wallonië wordt genoemd, de Gaumestreek die met de Provence wordt vergeleken, de landelijke laars van Henegouwen met de kleine dorpjes, de Hoge Venen met het barre klimaat enz. Men vindt bij de Waalse geïnterviewden niet dat eenheidsbesef terug dat Vlaanderen zo sterk typeert. Sommigen betreuren dit omdat dit het Waalse eenwordingsproces in de weg staat, anderen vinden dan weer dat die verscheidenheid juist de identiteit van Wallonië uitmaakt en in ieder geval een belangrijke dam opwerpt tegen eng nationalisme.

Samenvattend zouden we kunnen stellen dat Vlaanderen een begrip is voor de Vlamingen, zowel wat de cultuur als de institutionele dimensie betreft. Voor de Walen daarentegen bevindt de culturele eigenheid zich in Frankrijk en de institutionele in België.

4.1.7 Een verleden van leed en fierheid, een onzekere toekomst versus een geruststellend verleden, een hoopgevende toekomst

Een totaal verschillend 'tijds- en ruimtebesef' loopt als een rode draad door het discours van de Vlaamse en de Waalse topfiguren. Het gaat hier natuurlijk om de dominante stroming binnen elke groep geïnterviewden. Voor de Vlamingen staat het verleden zowel synoniem voor leed als voor fierheid. Het verre - culturele - verleden wordt opgehemeld. Het culturele 'Genie' - in Herderiaanse zin - moet vandaag worden verdergezekt. Vlaanderen heeft zijn huidig cultureel succes in belangrijke mate te danken aan dit verleden, beweren vele geïnterviewden. Het taal- en socio-economisch verleden wekken gevoelens van leed en fierheid op. Ik heb er al op gewezen dat volgens vele geïnterviewden Vlaanderen zich maar heeft kunnen ontwikkelen dank zij de volgehouden strijd van het 'Vlaamse volk'. Maar de toekomst is verontrustend, menen velen: men begint op zijn lauweren te rusten, men denkt dat de strijd gewonnen is. Als we niet vlug reageren, zal de toekomst er alles behalve rooskleurig uitzien, vrezen heel wat geïnterviewden. De blik op verleden, heden en toekomst gaat dus gepaard met extreme gevoelens bij de Vlamingen. De zaken liggen anders bij de Waalse topfiguren, die gekenmerkt worden door een tamelijk continue, niet-problematische tijdsopvatting. De Walen zijn fier over hun industrieel verleden; ze hemelen dit echter niet op zoals de Vlamingen dat doen met hun culturele verleden. Ze vinden dat de huidige crisis een 'accident' van de geschiedenis is, kenmerkend voor zoveel oude Europese Regio's, en dat Wallonië binnenkort opnieuw de draad met haar rijk verleden zal opnemen. In tegenstelling tot de Vlaamse topfiguren zijn de Waalse dus heel wat geruster en optimistischer wat hun toekomst betreft. De afwezigheid van extreme gevoelens contrasteert sterk met de Vlaamse gevoelswereld. Dit is een vaststelling die geldt voor de meeste thema's die aan bod kwamen tijdens de interviews. Simplificerend kan men zeggen dat Vlaanderen naar voren komt als een gepijnigde, strijdende en angstige maatschappij. Wallonië daarentegen toont het beeld van een vreedzame, vertrouwensvolle en eerder passieve maatschappij. Twee totaal verschillende ideaaltypes dus.

4.1.8 Binnen + buiten = 2 versus binnen + buiten = 1

Ook wat de ruimtelijke beeldvorming betreft, zijn de verschillen tussen Vlamingen en Walen groot. Een duidelijke articulatie tussen een goedomschreven en begrensde binnenruimte - Vlaanderen - en de buitenwereld is typisch voor de Vlaamse geïnterviewden. De Vlaming treedt in contact met andere territoria vanuit een eigen territorium. Beide zijn niet tot elkaar te herleiden. Binnen en buiten zijn strikt van elkaar onderscheiden.

De Waalse geïnterviewden geven de indruk eerder te leven in een fusionele ruimte, waar geen plaats is voor duidelijk afgebakende gehelen. De Waal voelt zich

opgenomen, enerzijds in de Franse cultuur, anderzijds in België, Wallonië daarbij beschouwend als een entiteit 'à géométrie variable'. Bovendien wordt de binnenruimte als een patchwork ervaren. Interne versnippering en externe fusie, dat staat natuurlijk haaks op de ontwikkeling van een Natie-Staat.

4.2 De houding ten aanzien van de andere regio

De Vlaams-Waalse tegenstellingen op het gebied van de beeldvorming over de eigen regio vinden we maar in zeer beperkte mate terug waar de beeldvorming over de andere regio betreft. De belangrijkste vaststelling is ongetwijfeld dat de grote meerderheid van de Vlaamse en de Waalse geïnterviewde topfiguren elkaar in de eerste plaats als partners beschouwen. Het vijandbeeld is slechts aanwezig bij een kleine minderheid. De meesten vragen om een betere verstandhouding en hopen dat het federalisme zal leiden tot een positieve, gezonde relatie tussen beide Regio's. Volgende uitspraken zijn typerend in dit verband. 'Er zal een tijd komen dat wij, Walen, zin krijgen om de Vlaamse literatuur te leren kennen, om Gent te bezichtigen, om hechte contacten uit te bouwen met Vlaamse intellectuelen. Want wat kennen we mekaar toch slecht!' en 'Ik heb de tijd gekend van 'Walen buiten'. Vandaag werken de universiteiten van Leuven en Louvain-La-Neuve wonderlijk goed samen. Ze wisselen professoren uit, organiseren gezamenlijk seminaries en colloquia, zetten samen onderzoeksprojecten op, enz. Maar ieder doet dit vanuit zijn eigen autonomie. Er wordt niets opgelegd. Elke samenwerking is gebaseerd op vrije wil, en dat is belangrijk', of nog: 'We moeten oppassen met veralgemeningen. We moeten goed oppassen Walen en franstalige Brusselaars niet over één kam te scheren. Met de Walen zelf hebben we nooit echte problemen gehad. Het is altijd de Brusselse lobby geweest die zich verrijkte op de rug van de Vlamingen, en ook op de rug van Wallonië. Dat is bij ons onvoldoende geweten'.

De enkelingen die zich wel zeer negatief uitlaten over de andere Regio doen dat wel in zeer scherpe bewoordingen, zoals blijkt uit volgende citaten: 'Wij staan zeer wantrouwend tegenover het nationale apparaat omwille van het Vlaamse nationalisme. Vlaanderen heeft de Belgische staat gekoloniseerd' en 'Wij begrijpen die Vlaamse hétze inzake de sociale zekerheid niet. Sinds het ontstaan van België tot de jaren 1960 waren wij de rijkste regio van het land. De geldstromen liepen toen omgekeerd. Geen enkele Waal heeft hier ooit verontwaardigd op gereageerd. Wij voelen ons echt sterk vernederd door al die Vlaamse beschuldigingen en dat Vlaamse egoïsme'. Aan Vlaamse kant horen we onder andere het volgende: 'Wij konstateren elke keer opnieuw dat de Franstaligen het laken naar hun kant trekken, althans wat de grote dossiers betreft. Bovendien zien de Walen overal anti-Waalse machinaties achter. Die hebben een echte complotmentaliteit. Zij krijgen altijd alles wat ze vragen en dan durven ze nog zeggen dat Vlaanderen profiteert' en 'De Waalse psychiatrische patiënten worden in Vlaanderen verpleegd omdat de kwaliteit van de psychiatrische instellingen bij ons beter is. De Waalse ministers van sociale zaken hebben zich nog nooit iets aangetrokken van de psychiatrische problematiek, die ze beschouwen als een louter Vlaamse en katholieke problematiek. Ik vind dat schandalig. We zullen dat niet langer meer nemen'.

De geïnterviewden hebben zich niet enkel uitgesproken over hun relationeel-affectieve verhouding tot de andere Regio maar ook over de vitaliteit en de problemen van

Vlaanderen en Wallonië. Bij de meesten treffen we een genuanceerde houding aan: niet alles is wit of zwart bij de andere.

De meeste geïnterviewde Vlamingen zien Wallonië in zekere zin als een land van belofte: Wallonië is zeer rijk geweest in het verleden, kent nu een zware economische crisis maar is bezig opnieuw op te klimmen. Er zijn hoopvolle tekenen in de mentaliteitsverandering. Het tijdperk van de klassenstrijd is voorbij, hoe langer hoe meer dynamische bedrijfsleiders richten KMO's op. Volgende uitspraken getuigen hiervan: 'Ik denk dat Wallonië de komende jaren een ontzettende sprong voorwaarts gaat maken. De mentaliteit is volledig aan het veranderen. De socialisten zijn niet vies meer van het woord 'winst'. Ik denk echt dat er een nieuwe klasse Walen aan het groeien is die eens en voor altijd de mentaliteit van 'la Wallonië de papa' van zich aan het afgooien zijn' en 'Wij hebben regelmatig bedrijfsvergaderingen in de Ardennen. Wat ons daar opvalt is de manier waarop de Walen hun toeristische troeven aan het uitspelen zijn. Er is daar werkelijk een dynamisme aan het groeien'. Bovendien neemt de talenkennis van de Walen sterk toe volgens verscheidene geïnterviewden. In dat verband doet er zich een verontrustend proces voor in Vlaanderen, menen velen: de Vlaamse talenkennis neemt af. Hoe langer hoe minder Vlamingen spreken behoorlijk Frans. De jonge Waalse generatie daarentegen begint veel energie te investeren in het leren van het nederlands en van andere talen. Een bedrijfsleider uit het Kortrijkse zei in dit verband: 'Wij moesten onlangs tweetalig personeel aanwerven. Ik stond verstomd van de kennis van het nederlands van de Waalse kandidaten. Ik vrees dat op termijn de echte tweetaligen in België Walen zullen zijn. Het is triestig gesteld met de kennis van het Frans in Vlaanderen'.

Andere positieve elementen die naar voren geschoven worden zijn de rijkdom van de natuur en de ruimte in Wallonië. Vele Vlaamse topfiguren klagen erover dat in Vlaanderen alles volgebouwd is, dat de grond op sommige plaatsen volledig stuk gemaakt wordt door de chemische industrie en dat er met de gewestplannen gesjoemeld wordt. Men heeft de indruk dat in Wallonië alles zoveel beter is op dat gebied.

Toch wordt er ook uitgewijd over de problemen waarmee Wallonië af te rekenen heeft. Deze worden hoofdzakelijk gesitueerd in de zware industriële erfenis en het te langzaam afsterven van de oude mentaliteit. 'Wallonië gaat nog gebukt onder het juk van haar grootindustrie. De Walen hebben te laat ingezien dat ze hun economie moesten herstrukturieren. In sommige streken zit je daar nog met die vervallen, in onbruik geraakte mastodontfabrieken' en 'De Waalse mentaliteit is niet erg stimulerend voor het opzetten van nieuwe initiatieven. De socialisten voeren toch nog de scepter, wat heel wat bedrijfsleiders doet terugschrikken'. Sommigen beweren dat de arbeidsethiek van de Walen lager ligt dan die van de Vlamingen en dat de Walen gemakkelijker beroep doen op vадertje staat. 'De Walen eisen altijd van alles. Ze vergeten dat ze ook plichten hebben. Hun mentaliteit leunt sterk aan bij die van Carpe Diem. Als er iets misloopt dan doet men beroep op vадertje Staat'. Anderen vinden dat de Walen altijd een zwart schaap zoeken. 'In plaats van zelfkritisch te zijn in geval van een tegenslag proberen zij altijd de schuld op de andere te steken. Hoe vaak hebben ze Vlaanderen al niet afgeschilderd als de oorzaak van hun problemen!'

Wanneer de Waalse geïnterviewden spreken over Vlaanderen dan komen vooral twee dimensies naar voren: het economische en de culturele identiteit, die allebei een zonne-

en een schaduwkant hebben. Wat de economie betreft bevinden zich aan de zonnekant het dynamisme van de bedrijfsleiders, de inzet van de werknemers en het huidig economisch weefsel. 'Een van de belangrijkste troeven van Vlaanderen is ongetwijfeld het dynamisme van de bevolking. De ondernemingsgeest is eerder anglosaksisch, pragmatisch, gedisciplineerd en zeer volonairistisch. Vlaanderen beschikt over een zeer dynamisch patronaat' en 'Vlaanderen heeft het geluk een jonge industrie te hebben, waar KMO's en multinationale ondernemingen elkaar op een efficiënte manier aanvullen'. Ook de Vlaamse infrastructuur wordt vaak vernoemd: 'De havens, dat is toch werkelijk een meevaller voor Vlaanderen. Vlaanderen heeft werkelijk alle mogelijkheden om zich te openen op de buitenwereld. De havens hebben ook geleid tot een serieuze ontwikkeling van het hinterland'.

Aan de schaduwkant bevindt zich hoofdzakelijk het aftakelingsproces van dit dynamisme. Vele Waalse topmensen vrezen dat Vlaanderen haar huidig ontwikkelingspeil niet kan houden en menen daar nu al tekenen aan de wand van te zien. 'De Vlamingen beginnen op hun lauweren te rusten. Ik constateer dat in vele gevallen de zonen van Vlaamse ondernemers de zaken helemaal niet meer au sérieux nemen. Dat is een beetje het probleem van de derde generatie: de eerste bouwt op, de tweede consolideert en de derde consumeert'. Ik denk dat het belangrijkste probleem van Vlaanderen daar zit'. Ook de ecologische problemen maken deel uit van deze schaduwzijde. 'Vlaanderen heeft zich ontzettend sterk ontwikkeld in zeer korte tijd. Nu wordt het ecologische prijskaartje gepresenteerd. Vlaanderen is volgebouwd, er is geen plaats meer. De Limburgse grond is verpest, de West-Vlaamse grond zit vol mest. Vlaanderen is een grote stad geworden. En dat in een periode waar zoveel belang gehecht wordt aan de kwaliteit van het leven, aan de natuur!'

De sterk ontwikkelde culturele identiteit heeft volgens de meeste Waalse respondenten eveneens een positieve en een negatieve kant. Aan de ene kant lijkt het voor de meesten vanzelfsprekend dat het sterk ontwikkelde identiteitsgevoelen in belangrijke mate heeft bijgedragen tot het Vlaamse succes, zoals blijkt uit volgend citaat: 'Er bestaat een echte politieke wil in Vlaanderen. De Vlamingen kunnen samenspannen als dat nodig is. De Vlaamse solidariteit is veel sterker dan de Waalse'. De rol van de Vlaamse intellectuelen wordt door verschillende respondenten belicht: 'Vlaanderen beschikt over een zeer goed georganiseerde intelligentsia die denkpisten lanceert, die dan worden overgenomen door de Vlaamse pers. De ideologische context in Vlaanderen is iets zeer bijzonders'. Aan de andere kant wordt er gewezen op de gevaren van een te sterk ontwikkeld identiteitsgevoelen. Dat heeft in Vlaanderen geleid naar eng-nationalisme en racisme. 'Kijk maar naar het Vlaams Blok fenomeen', zeggen velen. 'Vlaanderen staat erg bloot aan de nationalistische dreiging. De IJzerbedevaart heeft me bijvoorbeeld nooit gestoord waar het erop aankwam het 'geloof in Vlaanderen' te belijden. Wat me wel choqueert is dat men daar ieder jaar, zonder blikken of blozen, het Zuidafrikaans volkslied zingt. Wat ik in dat verband aan de Vlaamse intelligentsia verwijt is dat zij dat gewoon nemen. Dat is voor mij toch een zware ethische zwakheid. En dan zijn ze verwonderd dat het Vlaams Blok zoveel stemmen haalt!' Sommigen zien een parallelisme tussen het Vlaamse racisme en de agressieve houding ten aanzien van Wallonië. 'Wanneer men altijd maar zegt dat alles de fout is van Wallonië en de franstaligen, door altijd maar te herhalen dat België een land is met twee snelheden en dat Wallonië profiteert van de sociale zekerheid, voedt

men gevoelens van xenofobie en racisme. Dan is het om het even of dat nu gericht is tegen buitenlanders of tegen Walen. Het gaat om hetzelfde mentale proces'.

4.3 Conclusie

In dit hoofdstuk ter afronding van de culturele en de interculturele identiteit, is het nuttig even terug te keren naar de sociaalpsychologische theorie over sociale identiteit. Ik had in dat verband een onderscheid gemaakt tussen de positieve, de negatieve, de schaamtevolle en de defensieve identiteit. De positieve identiteit wordt gekenmerkt door een positieve attitude tegenover de eigen groep en tegenover de andere groep. In het geval van mijn onderzoek staat groep natuurlijk voor regio. De andere regio wordt als een partner beschouwd. Wat de vitaliteit van beide regio's betreft, wordt er een genuanceerd beeld opgehangen. De defensieve identiteit wordt gekenmerkt door het ophemeling van de eigen regio en door een misprijzende attitude tegenover de andere regio. Het gaat hier om een vorm van ethnocentrisme. Men beschouwt de andere als een tegenstrever die men moet overbluffen. In het geval van een schaamtevolle identiteit wordt de andere regio opgehemeld en is men beschaamd over de eigen regio. Hier gaat het om een vorm van omgekeerd ethnocentrisme. In het geval van een negatieve identiteit ontwikkelt men een afwijzend gedrag en tegenover de eigen regio en tegenover de andere. Men gelooft niet in de eigen groep, en al evenmin in de andere groep. Men heeft enkel oog voor het negatieve.

De meerderheid van de geïnterviewde topfiguren vertoont een *positieve* identiteit. Zij hangen de strategie aan van de 'Maximale Gezamenlijke Winst' in plaats van de 'Maximale Verschil' strategie. Met andere woorden, de meeste Vlaamse en Waalse geïnterviewden verkiezen een gezonde samenwerking met de andere regio eerder dan een competitieve relatie, waar een zo groot mogelijk profijt voor de eigen groep wordt beoogd of dan een relatie waarin men tracht zich zo verschillend mogelijk van de andere te maken zelfs als dit gepaard gaat met materieel verlies voor de eigen groep (maximal difference strategie). De meeste Vlaamse topfiguren beschouwen zich als 'dominante groep' op economisch vlak. Het voor ogen houden van een eventuele economische achteruitgang van Vlaanderen en een heropleving van Wallonië in de toekomst brengt hen er niet toe een vijandige houding tegenover Wallonië te ontwikkelen, zoals normaliter zou moeten gebeuren volgens de theorie van Tajfel. De meeste geïnterviewden wensen dat Wallonië uit zijn teloorgang oprijst omdat het 'interessanter en efficiënter is samen te werken met een rijke buur'. De toekomstige ontwikkeling van Wallonië wordt blijkbaar niet als een dreiging voor Vlaanderen gezien. Integendeel, een goede samenwerking tussen beide groepen wordt als positief beschouwd voor beiden. Dezelfde logica volgend, vinden ze helemaal niet dat Vlaanderen zich heeft ontwikkeld op kosten van Wallonië. Er wordt integendeel veel nadruk gelegd op de inspanningen van de vroegere generaties in Vlaanderen. De uitdrukking 'l'Etat Belgo-flamand' wordt als een uitvinding van de Walen aanzien, en helemaal niet als iets dat een werkelijkheidsgehalte zou hebben.

De Waalse topfiguren die Wallonië als een 'gedomineerde groep' beschouwen hangen de strategie van de 'cognitieve herdefiniëring' en die van de 'sociale actie' aan. Wat de eerste strategie betreft, vinden de meesten dat Vlaanderen en Wallonië verschillend zijn, zonder dat dit evenwel een hiërarchische ordening inhoudt. Op het gebied van de

mentaliteit bijvoorbeeld beweren ze dat de Vlamingen goede organisatoren zijn terwijl de Walen vindingrijk zijn. Op het gebied van een collectief project, bewonderen ze het identiteitsgevoel van de Vlamingen, maar tegelijkertijd onderlijnen ze het eng-nationalisme van sommige Vlaamse groepen. Dat is dan weer een probleem dat Wallonië niet kent. Wat de strategie van de 'sociale actie' betreft, deze wordt in tegenstelling tot wat de theorie van Tajfel doet verwachten, gezien 'in afwezigheid van' een tegenstrever. Enkel de uitdagingen worden geëxpliciteerd. De Waalse topfiguren hopen op een verandering van de situatie van Wallonië, zonder hierbij een aftakeling van de Vlaamse situatie te wensen. Trouwens, de teloorgang van Wallonië werd helemaal niet toegeschreven aan de ontwikkeling van Vlaanderen. De meeste geïnterviewden vinden voldoende dimensies om fier te zijn over Wallonië zonder dat dit gepaard gaat met een misprijzende houding tegenover Vlaanderen. Bovendien wordt Vlaanderen als een economische partner aanzien en helemaal niet als een obstakel.

De meeste Vlaamse en Waalse topfiguren beschouwen het federalisme als een centraal instrument in het toenaderingsproces tussen Vlamingen en Walen. Zij voelen de nood aan correcte informatiebronnen, efficiënte communicatiemiddelen en concrete samenwerkingsprojecten.

Een kleine minderheid Vlaamse en Waalse topfiguren vertonen een *defensieve* identiteit. Aan Vlaamse kant gaat het om diegenen die vinden dat de dominante positie van Vlaanderen bedreigd wordt. Zij gaan ervan uit dat Wallonië van Vlaanderen profiteert, onder andere op het gebied van de sociale zekerheid. De financiële transferten zijn hier werkelijk een doorn in het oog. Bovendien zijn ze de mening toegedaan dat de Walen Vlaanderen vroeger reeds uitgebuit hebben. Hierbij wordt er een amalgaam gemaakt van Wallonië en franstalig Brussel. Deze topfiguren hangen werkelijk een zeer duidelijk vijandsbeeld van Wallonië op. Aan Waalse kant gaat het om diegenen die ervan overtuigd zijn dat Vlaanderen haar rijkdom maar heeft kunnen opbouwen dankzij de uitbuiting van Wallonië. Sommigen maken een vergelijking met de Derde Wereldproblematiek: Vlaanderen is dan het koloniserende land en Wallonië de kolonie. Vlaanderen wordt dus als vijand ervaren en de sociale actie is gericht op het omverwerpen van de bestaande machtsverhoudingen. Er is hier geen sprake van een partnerrelatie. Hier wordt ook de strategie van het 'Maximale Verschil' benut: prioriteit wordt gegeven aan de discriminatie van de andere regio, zelfs al lijdt de eigen regio hieronder.

Slechts enkele Walen vertonen een *schaamtevolle* identiteit. Zij doen in hoge mate aan collectieve zelfbeschuldiging. De oorzaken van de Waalse teloorgang worden volledig aan de eigen regio toegeschreven, Vlaanderen en België gaan vrijuit. Zij vinden het normaal dat Vlaanderen rijker is dan Wallonië omdat de Vlamingen 'zoveel harder werken, alles zoveel beter organiseren, terwijl de Walen alles van de staat verwachten, hun aspiratieniveau laag houden', enzovoort. Het Vlaamse model wordt hier duidelijk op een piëdestal geplaatst.

4.4 Algemene conclusie

Wat zijn nu uiteindelijk de harde ingrediënten van de beeldvorming van de leidinggevende klasse in Vlaanderen en in Wallonië? Van de eerste weten we dat deze

nauw aanleunen bij de Vlaamse mythe, en van de tweede dat deze sterk verwijderd is van de Waalse mythe. Wat de Vlaamse topfiguren betreft kunnen we de volgende kernwoorden onderscheiden: *lijden, gedomineerd zijn, bedreiging, strijd, onzekerheid, het beheersen van de zaken, cultuur, financiën en Natie-staat*. Voor de Walen gelden de volgende termen: *vertrouwen, verdraagzaamheid, creativiteit, verscheidenheid, het sociale, het 'terroir', fransgezindheid, vanzelfsprekendheid, Regio*. Deze elementen vervoegen zich op een welbepaalde wijze met de tijd- en ruimtedimensie. Wat de Vlaamse topfiguren betreft, daar staat het verleden tegelijkertijd synoniem voor leed en voor fierheid. Het taal- en sociaal-economisch verleden roepen dergelijke gemengde gevoelens op. Gedurende haar hele geschiedenis heeft het Vlaamse volk moeten vechten tegen vreemde overheersers en vervolgens tegen de Franstalige bourgeoisie en tegen de armoede. Het is dankzij haar volgehouden strijd dat het Vlaamse volk Vlaanderen heeft kunnen verheffen tot een natie-staat. Het Vlaamse volk is dus een volk dat geleden heeft maar dat, dankzij volgehouden inspanningen, haar doel heeft bereikt. Daarbij komt dan het grootse culturele verleden van Vlaanderen dat zorgt voor ongeremde fierheidsgevoelens. Wat de toekomst betreft, is het echter oppassen geblazen: Vlaanderen mag dan wel uit haar moeras geklommen zijn, de toekomst is helemaal niet verzekerd. 'De Vlaming begint te rusten op zijn lauweren' wordt er beweerd. Vandaar het belang om het vechten niet op te geven, om te blijven ijveren voor het 'beheersen' van de zaken, op economisch en op cultureel gebied. Deze beheersingsdrang is een constante in de geschiedenis van Vlaanderen en de Vlaamse beweging. Er wordt algemeen aangenomen dat indien Vlaanderen geen meester is over de eigen financiën, de eigen economie, de eigen cultuur, via Vlaamse instellingen en organisaties, zij dan van de wereldkaart zal verdwijnen. Deze mythe vindt vandaag haar verlengde in de eis voor de regionalisering van de sociale zekerheid. We vinden haar ook terug in de beeldvorming over de ruimte. Bij de Vlaamse topfiguren vinden we een sterke articulatie terug tussen het 'beheersen' van de binnenruimte en de openheid naar de buitenwereld toe. De Vlaamse ruimte is voor eens en voor altijd vastgelegd door ijzeren grenzen. De erkenning van de Vlaamse natie door de andere naties verloopt via culturele en economische uitwisselingen tussen de binnenruimte en de buitenwereld. Binnen en buiten worden scherp onderscheiden, de scheiding met de burens wordt scherp gesteld.

Bij de Waalse topfiguren treffen we een totaal andere tijds- en ruimteopvatting aan. Het -industriële- verleden mag dan wel een bron van fierheid zijn, het roept helemaal geen uitbundige bewondering op. Het grootse industriële verleden wordt eerder gezien als een soort waarborg voor de toekomstige nieuwe ontwikkeling van Wallonië. De huidige teloorgang wordt eerder als een ongeval van de geschiedenis beschouwd. In tegenstelling tot de Vlamingen zien de Waalse topfiguren de toekomst rooskleurig tegemoet. Er heerst een soort basisvertrouwen. Wij vinden bij hen geen contrasterende gevoelens zoals leedgevoelens aan de ene kant en ophemeling aan de andere kant. Noch het culturele, noch het economische verleden worden verheerlijkt. Daarentegen staan de verdraagzaamheid en de creativiteit zeer hoog aangeschreven. De Waalse topfiguren zijn zeer fier op deze karaktertrekken. Dit hangt ook samen met de interne verscheidenheid. De Walen zouden geen eenheidsvisie opdringen maar integendeel de diversiteit stimuleren. Dat wordt trouwens weerspiegeld in de manier waarop de Waalse beweging is gestructureerd. In tegenstelling tot de Vlaamse beweging - ondanks de interne twisten - geeft de Waalse beweging de indruk een mozaïek te zijn van een hele reeks organisaties, bewegingen, instellingen die naast mekaar bestaan,

alhoewel ze allen naar dezelfde basiswaarden verwijzen. Geen enkel onderdeel van deze puzzel tracht haar visie op te dringen aan de andere onderdelen. Het ant-imperialisme dat volgens de Waalse topfiguren zo tekenend is voor het Waalse karakter vindt dus zijn toepassing binnen de Waalse beweging. Wat de ruimte-opvatting betreft, hebben we hier te maken met een zeer soepele visie op de afgrenzing van Wallonië met haar burenen. Wallonië vloeit gedeeltelijk over in Frankrijk, de Waals-Franse 'mentale' grenzen zijn zeer vaag. Nochtans worden aan deze gerichtheid op Frankrijk niet veel woorden vuil gemaakt. De binnenruimte wordt bovendien als niet-homogeen beschouwd. We vinden hier weer de mozaïek-metafoor terug. Wallonië is een puzzel van allerlei sociaal-geografische geheeltjes. Er bestaat hier geen articulatie of spanning tussen 'binnen' en 'buiten', men heeft hier in tegendeel eerder te maken met een soort in-mekaar-vloeien van gehelen.

Ter beëindiging van dit artikel zou ik enkele beschouwingen willen maken over het post-nationalisme, waarover in de hedendaagse literatuur zoveel sprake is. Ik denk dat onze Vlaamse en Waalse leidinggevende klasse nog geen deel uitmaken van het 'post-nationale tijdperk'. Wat de Vlamingen betreft, daar wijst de behoefte aan de volledige overlapping van de politieke, culturele en economische autonomie binnen een zeer duidelijk omschreven territorium op een sterk nationaal besef. Het lijkt alsof of de stap naar het post-nationale model hier pas kan gemaakt worden eens Vlaanderen een volwaardige natie-staat is geworden. Dit hangt waarschijnlijk samen met het gevoel dat Vlaanderen altijd bedreigd is geweest en dit nog steeds is. Vandaar ook de behoefte om de dingen te 'beheersen'. Zolang deze gevoelens de bovenhand hebben lijkt mij de sprong naar een post-nationale identiteit moeilijk te zetten. Hoewel de topfiguren uit de culturele sector toch sterk afwijken van dit model en de culturele identiteit op een minder 'gecrisperde' manier bekijken. Waarschijnlijk vindt het post-nationale model meer kansen tot ontluiking in deze middens dan in de traditioneel Vlaamse middens. Daarbij komt ook nog dat de topfiguren die ik bij mijn onderzoek heb betrokken bijna allen 40-plussers waren. Misschien vertoont de jongere klasse een totaal ander beeld.

Wat de Waalse leidinggevende figuren betreft, daar treft men eerder een voor-nationaal gevoel aan. De veelheid van niveaus - het mozaïekmodel - wijst op de afwezigheid van een nationaal gevoel. Men kan zich de vraag stellen of het mogelijk is rechtstreeks van het voor-nationale model naar het post-nationale model over te stappen, zonder de omweg via het nationale model te maken. Moet Wallonië dezelfde weg opgaan als Vlaanderen, en dus eerst ijveren voor een onafhankelijke natie-staat, of biedt haar voor-nationale ingesteldheid integendeel de nodige ingrediënten voor de post-nationale identiteit?

VOETNOTEN

- (1) "Les représentations culturelles et politiques. Le cas des dirigeants en Flandre et en Wallonie", doctoraatsverhandeling - Ulg, 1995. In het nederlands verschenen als *Buren in België. De beeldvorming over Vlaanderen en Wallonië bij onze leidinggevende klasse*, Van Halewijck.

- (2) Economisch veld (N=46: 23 Vlamingen en 23 Walen) waaronder 34 bedrijfsleiders, 4 verantwoordelijken van Investmaatschappijen, 2 verantwoordelijken van het VEV en UWE, 6 verantwoordelijken uit de bankwereld. Sociaal veld (N=12: 6 Vlamingen en 6 Walen) waaronder 4 syndicale verantwoordelijken, 2 verantwoordelijken van landbouworganisaties, 4 verantwoordelijken van de Vlaamse en Waalse bewegingen, 2 verantwoordelijken van de "nieuwe sociale bewegingen". Institutionele veld (N=10: 5 Vlamingen en 5 Walen) waaronder 2 verantwoordelijken van de SERV/CESRW, 3 ministers, 2 parlementariërs, 1 burgemeester van een grote stad en 2 leden van de Hoge Raad van Financiën. Cultureel veld (N=22: 11 Vlamingen en 11 Walen) waaronder 2 hoge cultureel functionarissen, 5 cineasten, 5 directeurs van een culturele instelling, 4 cultureel-politieke observatoren, 2 verantwoordelijken van kranten, 2 directeurs van uitgeverijmaatschappijen, 3 directeurs van BRTN/RTBf en VTM. Academisch veld (N=4: 2 Vlamingen en 2 Walen) waaronder 2 universiteitsrectoren en 2 voorzitters van het NFWO/FNRS.
- (3) Dit is natuurlijk een simplistische voorstelling van het veel ingewikkelder institutioneel Belgisch kader.
- (4) Weyns W. (1995), 'Zygmunt Bauman, interpretator van de postmoderniteit', *Tijdschrift voor Sociologie*, 1: 63.
- (5) Ik gebruik de termen "nationalitair" en "regionalitair" omdat de term nationalisme zulke ideologische connotaties heeft dat het mij onmogelijk lijkt deze in een louter beschrijvende zin te hanteren.

BIBLIOGRAFIE

- ANDERSON, B. (1991), *Imagined Communities*. London.
- BEAUFAYS, J. (1986), *Théories du régionalisme*. Bruxelles: E. Story-Scientia.
- CAIRNS, E. (1982), 'Intergroup conflict in Northern Ireland', pp. 277-299, in: TAJFEL, H. (ed.), *Social Identity and intergroup relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- CADDICK, B. (1982), 'Perceived illegitimacy and intergroup relations', pp. 137-155, in: TAJFEL, H. (ed.), *Social Identity and intergroup relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- COURTOIS, L. (1993), 'La Wallonie a-t-elle une culture?', *Subjectif* (10-11): 8-13.
- COURTOIS, L., J. PIROTTE (1994), *L'imaginaire wallon*. Louvain-La-Neuve: Fondation wallonne P-M. et J-F. Humblet.
- DELANNOI, G. (1987), 'La nation entre la société et le rêve', *Communications* (45): 7-17.
- DELANNOI, G. (1991), 'Nations et Lumières, des philosophes de la nation avant le nationalisme: Voltaire et Herder', pp. 15-29, in: DELANNOI, G., P.-A. TAGUIEFF (eds.), *Théories du nationalisme*. Paris: Kimé.
- DEPREZ, K. (1988), 'Le flamand? Non, le néerlandais ou la Flandre minoritaire de "néerlandophonie"', *Touidi* (2): 209-224.

- DERUETTE, S. (1989), 'La grève de l'hiver 1960-1961, moteur du fédéralisme wallon', *Touidi* (3).
- DESTATTE, P. et al. (1995), *Nationalisme et post-nationalisme*. Namur: PUN.
- DOUTRELEPONT, R. (1991), 'Identité et fédéralisme', *Fédéralisme, Centre d'Etudes du fédéralisme* (2): 93-113.
- DUBOIS, J. (1993), 'Des intellectuels en Wallonie, la Wallonie et ses intellectuels', *Cahiers Marxistes* (187), *Touidi* (7): 11-17.
- FERRY, J.-M. (1991), *Les puissances de l'expérience*, tome 1 et 2, Paris: Les éditions du Cerf.
- FINKIELKRAUT, A. (1987), *La défaite de la pensée*. Paris: Gallimard.
- FONTAINE, J. (1991), 'Socialisme et question nationale', *Touidi* (4): 69-91.
- GELLNER, E. (1991), 'Le nationalisme et les deux formes de la cohésion dans les sociétés complexes', pp. 233-256, in: DELANNOI, G., P.-A. TAGUIEFF (eds.), *Théories du nationalisme*. Paris: Kimé.
- GELLNER, E. (1983), *Nations et nationalisme*. Paris: Payot.
- HOBSBAWM, E. (1990), *Nations et nationalisme depuis 1780*. Paris: Gallimard.
- KOHN, H. (1955), *Nationalism, its meaning and history*. Princeton: D. Van Nostrand Company.
- LAFONT, R. (1993), *La nation, l'état, les régions*, Paris. Berg International Editeurs.
- MORIN, E. (1991), 'L'Etat-Nation', in: DELANNOI, G., P.-A. TAGUIEFF (eds.), *Théories du nationalisme*. Paris: Kimé.
- PERSOONS, Y. (1986), *De identiteit van de minderheid*. Antwerpen: Universitaire Instelling Antwerpen.
- QUÉVIT, M. (1978), *Les causes du déclin wallon*. Bruxelles: Vie ouvrière.
- RENAN, E. (1987), 'Une nation est une âme', *Communications* (45): 148-150.
- TAJFEL, H. (1981), *Human groups and social categories*. Cambridge: Cambridge University Press.
- TAJFEL, H. (1982), *Social identity and intergroup relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- TAP, P. (1986), *Identités collectives et changements sociaux*. Toulouse: Privat.
- VAN DAM, D. (1991), 'L'affirmation d'une identité culturelle', *La Revue Nouvelle* (3): 21-25.
- VAN DAM, D. (1991), *Weet je in Wallonië*. Leuven: Davidsfonds.
- ZOLBERG, A. (1974), 'The making of Flemings and Walloons', *The journal of interdisciplinary history* 5 (2): 179-237.